

Fullscreen

127

18 / 82

अनेक प्रकारे त्याचा सांगून पाहिले, पण त्याचे फ्रेचांना बाहेर काढले नाही. मुळ चालू असता फ्रेचांना नवावाचा असा पाठिवा मिळणे आपल्या छिटाचे नाही हे इंग्रजांना माहीत होते. म्हणून सिराजउद्दौलाना गादीवरून काढून हुसच्याला गादीवर बसविण्याचा इंग्रजांनी पाठ घातला. त्या साठी त्यांनी फिदुरीचा मार्ग चेतला. थोड्या कटांत नवावाचा सेनापति मीर जाफर, दुर्लभ राय आणि जगतशेट सामील झाले, मीर जाफर व त्याच्या मित्रमंडळींमधेवर १० जून रोजी इंग्रजांनी एक युद्ध केले. या लढायात इंग्रजांनी मीरजाफरला सैनिक सहाय्य करण्याचे वचन दिले आणि त्याबद्दल कटांत सामील झालेल्या सर्वांनी इंग्रजांचा मदत करण्याचे वचन दिले. अमीचंदने लढलेल्या घनाचा प्रमुख वांटा भागितला.

झाडव्हने तहाची कळमे लेखी लिहून काढली व अमीचंदची अटदेखील त्यांत नमूद करून ठेवली. बॉटसनने त्या तहावर सही करण्यास नकार दिला, तेव्हा झाडव्हने स्वतःच बॉटसनची सही करून अमीचंदला तहाचा कागद दिला. फ्रेचांना आपल्या दरबारांत आश्रय दिल्यामुळे इंग्रजांनी वितुष्ट राहल्याचे ओळखून सिराजउद्दौलाने आपल्या अधिकाऱ्यांच्या सल्ल्याने फ्रेचांना परत पाठविण्याचे ठरविले. त्यांनी परत जात असता नवावाला त्याच्या विरुद्ध होत असलेल्या कटाबद्दल सावध केले होते. नवावाने मीरजाफरला ताबडतोब कैद केले असते तर इतर कट वाल्यांचे डोळे उघडले असते. परंतु सिराजउद्दौलाने मीरजाफरच्या बोलण्यावर विश्वास केला व त्यालाच सेनापति राहू देऊन सुद्धाची तयारी चाळू ठेवली.

गीरीचंद

एका गांधी एका मुलवस्तु शेतकरी जोडप्याला चंद्र नांवाचा एक मुलगा होता. तो मोठा होत गेला तसतसा त्याचा खोडसाळपणा वाढत गेला.

एकदा त्याच्या बापाने त्याला पाक दाखवून सांगितले की तो जर इतर शाहाण्या मुलांसारखा वागेल नाही तर त्याच्याची लग्नाला कोणी मुलगी तयार होणार नाही.

मुलाने नावाच्या एकाद्या विद्वान पंडिता-सारखे उचर दिले—“विश्वाची ज्योत खावून नेहमी वर जाते व पाणी टेंबावर असले तरी खालीच जाते.”

“अरे लुण्या! मी आहे तोपर्यंत ठीक आहे. मी मिळून गेलो तर कसे होणार तुझे.” बापाने वैतागून बघितले.

“मी मुळां जाणारच आहे. पण तुम्ही आधी थोळात तसे गांधी जाणार एवढेच!” चंद्र म्हणाला.

ते उघड ऐकून बापाला इतका राग आला की त्याने त्याला घराबाहेर काढले. चंद्र वहाणा बाहेर व छत्री घेऊन निघाला. तो पुढारच्या खुमारास एका तलावाच्या काठी आला. थोड्या वेळाने तेथे नागेश नांवाचा एक मनुष्य आला. त्याने आपली शिपोरीची गांठ सोडीत चंद्रला विचारले—“कोण रे तू? कोठे निघालास?”

“मी एक अनन्य आहे. पाव जिकडे नेतील तिकडे जाणार आहे.” चंद्र म्हणाला.

“तर मग चला माझ्या घरी आणि वरचे काम कर.” असे सांगून नागेशने त्याला बरोबर आणलेल्या शिपोरीतले बोट

कांहीं तरी सायला दिलें आणि बाकी स्वतः खाऊन घेतले. नंतर दोघे निघाले. वाटेत एक जंगल लागले. चंद्र छत्री होण्यावर उघडून घेऊन चालत असलेला पाहून नागेशने विचारलें—“सावलीत छत्री रे कगाला ?”

“छत्री उघडावला माझ्या डोक्याने सांगितलें” चंद्र म्हणाला.

कांहीं अंतर चालून गेल्यावर एक ओढा लागला. नागेशने वहाणा काढून हातांत घेतल्या. पण चंद्र म्हणून काढल्या शिवायच पाण्यांत उतरला. अर्थातच नागेशने त्याला विचारलें, तेव्हां तो म्हणाला—“माझे पाय

Fullscreen

127

+

X

◀

⋮

▶

20 / 82

▶

तसे म्हणतात. कांहीं अंतर चालून गेल्यावर चंद्रने विचारलें—“या वाटेवर शिडी किंवा जिना असता तर ?”

“वाटेत शिडी किंवा जिन्न्याचें काय रे काम ?” नागेशने चकित होऊन विचारलें.

अशातऱ्हेने बोलत बोलत दोघे नागेशच्या गांवा पोचले. नागेशने दाराची कडी वाजवून हांक पारली—“गौरी !”

तेव्हां एका मुलीने वेळून दार उघडलें. तिने एक तपेली भरून नागेशला पाय धुवायला पाणी दिले. चंद्रला पाहून दुसरी तपेली भरून पाणी जाणून ठेवले आणि ती घरांत निघून गेली.

“ही तपेली नवी आहे का जुनी ?” चंद्रने नागेशला विचारलें.

“हा काय प्रश्न वेळोवेळी !” नागेशने विचारलें.

चंद्रला बाहेर बसायला सांगून नागेश आंत गेला व बाबकोला म्हणाला—“काम झाले नाही.” नागेश गौरीसाठी स्वळ पहायला गेला होता. कांहीं वेळाने पुन्हा म्हणाला—“आला आहे हा, कंपनी तरी अनाथ दिसतो आहे. मुलीचें कद जमेपर्यंत

राहील पणून, कमील स्थान सहान कामे. थोडा वेडपट विसतो आहे.”

इतक्यांत सैपाक तयार झाल्याचे गौरीने सांगितले व दोघांचीं पांजे वाढलीं. साध्या जेवणाबरोबर तिने कांहीं गोडघोब सुदां केले होते त्या दिवशी. जेवण झाल्यावर नागेश चंद्रबरोबर छोटीवर जाऊन बसला. त्याने विचारलें—“कसा काय वारला सैपाक ?”

“डोसकें माझे ?” चंद्र म्हणाला.

ती बोध गौरीने ऐकली. ती मागाच्या वातूने शेजारच्या घरी गेली. नागेशला मात्र चंद्रचे तें उत्तर ऐकून बघंभर राग आला. “मीच, चाकता हो माझ्या परतून माझ्या घरी नाही तुला रहायला जागा.”

“कजं असेल ते तुम्हीच केडावे.” चंद्र असे सांगून निघाला.

तेवज्यांत गौरी विडा घेऊन आली व विचारलें—“ते कोठे आहेत ?”

“छाड, चोर ! मी त्याला हाकडून आनलें.” नागेश म्हणाला.

“या लहानशा गोष्टीबद्दल ! बिड्या-शिवाय पंच पळाचांचे जेवण देखील फुकटच नाही का ! म्हणून मी शेजारच्या घरी

जाऊन विडा लावून आणला.” गौरी म्हणाली.

“जातोजातो तो गर्वाने अणशी काय म्हणाला, आहे का माहीत ! कजं असेल तें आम्ही केडावे, म्हणे.” बाप म्हणाला.

“त्याचें कजं बाकी होतें म्हणून तर आपण घरी पोहचून त्यांना जेवायला घातलें ?” गौरी म्हणाली.

“माहीत आहे का तुला, बघण तो काय बडबड करित आला तें ?” असे सांगून नागेशने चंद्र वाटेत जें कांहीं गाली का ! म्हणून मी शेजारच्या घरी बोलला तें सविस्तार सांगितले.

सांदोषा

सांदोषा

Fullscreen

127

22 / 82

हे ऐकून. गौरी म्हणाली—“बाबा, त्यांत वेडपटपणा नव्हता.” असें सांगून गौरीने त्या सर्वांचा अर्थ सांगितला.

नवी तपेली व जुनी तपेली म्हणून गौरीचे लक्ष झाले की नाही हे त्याने विचारले. वाटेत ‘शिडी किवा जिना’ याचा अर्थ आपण गोष्टी सांगत गेलो तर वाट सट्टी संपेल. बहाणा घालून तो पाण्यांत उतरला. कारण आंतेले कांटे दोचले असते. झाडाखावडां जाण असतां झाडावर बसलेले पक्षी झिझतात. तेव्हां छवी टपटकी तर कणडे घाण होणार नाहीत एवढेच.

असें सांगून गौरी म्हणाली—“वेडेपणाचे तें संग आहे. त्यांच्या प्रत्येक बोळण्यांत कांही तरी गुढ अर्थ असतो.”

ती आपल्या मालकणीला बोलावून म्हणाली—“तू चौकांतल्या दुकानांत जाऊन

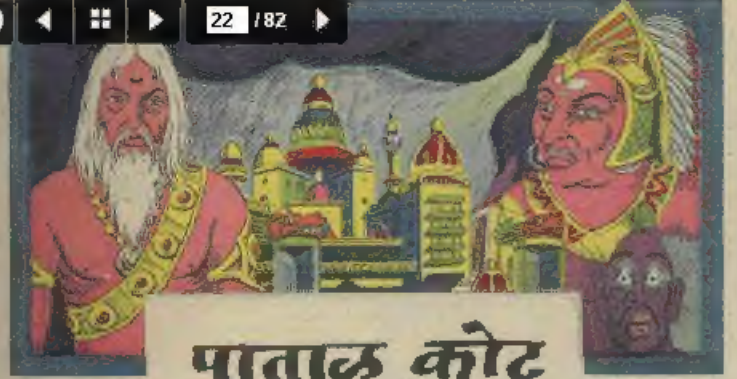
एका आप्याचे ‘चटचट’ व एका आप्याचे ‘चिदचिद’ माग. जो कोणी येऊन दुकान-दाराला त्याचा अर्थ सांगेल त्याला त्याचे नांव विचार. चंद्र हे नांव सांगितले तर त्यांना बरोबर बोलावून घेऊन ये.”

तिने दुकानदाराकडे जाऊन एका आप्याचे ‘चटचट’ व एका आप्याचे ‘चिदचिद’ घावला सांगितले.

“म्हणजे ग काय ?” दुकानदाराने विचारले.

“एका आप्याची मोहरी व एका आप्याच्या भुडग्याच्या वेंगा ह्या आहेत तिला.” चंद्र म्हणाला. मालकणीने त्याला त्याचे नांव विचारून मालकणीने बोलाविले आहे असें सांगितले.

चंद्र परीं आल्यावर गौरीने चंद्रला पसंत केल्याचे नागेशने ओळखले. त्याने त्याचे लक्ष करून दिले.

पाताळ कोट

[१६]

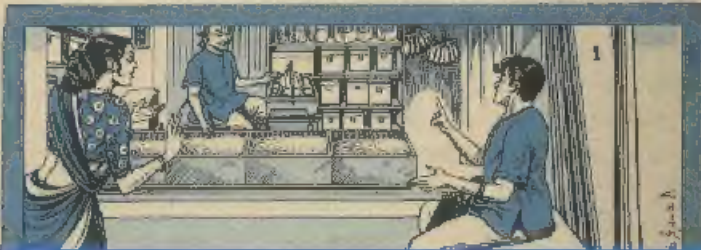
[धूमक व त्याचे साथी, राजासांच्या हातावर तुरी देऊन लोंगराकडे पळाले. तेथे त्यांना एक पक्षधरा दिसला. सोनकला राहान लगली होणी म्हणून तो त्या पक्षधराकडे गेला. त्या बरोबर पाणी वहायचे एकाएकी थांबले आणि त्यांना तेथे एक घर दिसले. ते बघून पोचले तेव्हा ते दार बघले. आणि त्यांना उवाळा दिसल्या. — पुढे]

गुहेत उवाळा दिसताच धूमकचे पांय उवाळा पण तशाच असाव्यात. ही सर्व दारांतच धरकले. सोमकने व विरूपाने फसवणूक तर होत नाही ना आपली !” आपापलां हत्यारें सावरून धरली. विरूप असें म्हणत विरूपाने एक पाऊल पुढे पात्त्या खांदावर बसलेला काळा गरुड पक्षी टाकई आणि धूमकच्या खांदावरून पली-जोराने पक्ष फडफडवू लागला व उडण्याचा कले डोकावून पाहिले.

यक्ष करू लागला.

“कोण तू ? जंगलाचा नाईक विरूप

“कारुणंवर मांत्रिक कोठे आहे ? तो का !” या प्रभापाठोपाठ उवाळांच्या धवधवा आकृतीच होतासा वाटतो. वा पक्षीकडे कारुणंवर दिसना. विरूपाने बोन्ही

“ बोलोना ”

Fullscreen

127

X

◀

⋮

▶

24 / 82

तुमच्या राज्याच्या सीमेवर मला तुमच्या दोषांपैकी कोणी रे बाब मारला होता !"

कालशंकरांनी मैत्री करून आपले काम कोटून घ्यायचे आहे, हे जातून व त्यासाठी हा चांगला योग आहे असा विचार करून धूमकने पुढे होऊन नमस्कार केला व म्हणाला—“महामांत्रिक! त्या डोंगराला प्रदेशांत व काळोखांत या पाण्याच्या हातूनच ती चूक घडली. त्याबद्दल मी आपल्या बतीने व आपल्या या मित्राच्या बतीने आपली माफी मागतो. हा आहे आपला मंत्रदंड. याच्या सहाय्यानेच आम्ही येश्वर पोंचू शकले.”

कालशंकराने मंत्रदंड घेतला व तो कपाळाच्या व दोळ्यांना लावून म्हणाला—“जे शाले ते विसरा आतां. यापुढे करण्यासारखी पुष्कळ कामे आहेत. या तुम्ही आंत, गुहेत.”

धूमक व त्याचे दोघे साथी गुहेत गेले. लगेच गुहेच्या तोंडाचे जंगी दार लागले. पुन्हा पूर्ववत घबघता सुरू झाला आणि त्याचा आवाज ऐकू येऊ लागला.

मांत्रिक त्या गुहेतून आणखी एका गुहेत त्यांना घेऊन गेला. त्या गुहेत वरून

चांगला उजेड येत होता. तेथून भुवाराची एक वाट होती. त्याच वाटेने मांत्रिक धूमक वगैरेना इकडकू खाली वेऊन गेला.

भुवारांतली ती जागा सपाट होती. डोंगरांत तसा आणखी कांही गुहा होत्या. त्यांत आसमान राहता येण्यासारखे होते. समोरच्या जंगणांत कांही लोक काम करीत होते.

कांही लोक साडाचा पाला व मुळे उखळीत घाळत कुटीत होते व कांही तो लगदा चटायीवर बसत घालीत होते.

कालशंकर मागे वळून मागून येणाऱ्या धूमक वगैरेना स्मित करून म्हणाला—“हे पाहून तुम्हाला आश्चर्य होत नसेल की ही सर्व काय भाजगड आहे ! होय ना !”

धूमकने होकारार्थी मान हलविली.

“ही येथे काम करणारी सर्व माणसे मंत्री गंगाधर याने पाठविलेली आहेत. यांचा नायक भद्र आणखी कांही जणांना बोरोवर वेऊन डोंगरावर गेला आहे. आपण येथे त्याच डोंगराच्या पोटांत आहो. काळकली राक्षसाचा किड्या तो पाताळकोट आहे, तर आपला हा किड्या पर्वतगनेकोट आहे. त्या पाताळकोटाचा त्याच्यासह संहार

करण्यासाठीच तर ही सर्व तयारी आहे.” कालशंकर म्हणाला.

“पण भद्र कसा काय येश्वर आज्ञा ?” धूमकने चकित होऊन विचारले.

“तो एका फार दूरच्या वाटेने आला. तुम्ही ओढ्या जवळच्या वाटेने आलांत, पण तुम्हाला वाटेत पुष्कळ कष्ट सहन करावे लागले आहेत. विरूपाने तुम्हाला मदत केली तशी मदला इतरांनी मदत केली होती.” कालशंकर म्हणाला.

“पण ही सर्व ओवषे व घनस्वती द्रव्ये काय आहेत !” विरूपाने विचारले.

हात बोहून प्रथम नमस्कार केला आणि त्यानंतर दारानुनच साष्टांग नमस्कार पण केला.

मांत्रिक स्मित करून घरवाच्यापर्यंत आला. विरूपाला आशीर्वाद देण्यासाठी त्याचा हात वर होता—“हे दोघे कोण तुझ्याबरोबर !” त्याने झुणेने धूमक व सोमक विषयी चवकशी केली.

विरूप उठून उच्चर देणार त्यापूर्वीच कालशंकराने पुन्हा प्रश्न केला—“तुम्ही दोघे कर्दंन देशाचे नाहीं का ! तुमच्या देशाचा राजा उग्रसेन याच्या विषयी कांही नाहीं !

बांदोबा

“राक्षसांच्या संदाराळा आजूचक घालासपिक्कीं तें एक शुष्क गाढें. तूं रातांत जंगलांत राहतोस. मत्सेक ह्याद्याच्या पाण्यांत किंवा मुळांत कोणत्या ना कोणत्या तरी रोगावर औषध असतें हें तुला माहीतच आहे.”

धुकतें पण एक प्रस विचारला—
“महामांत्रिक! राजकुमारी कांतिसेना सज्जल आहे ना?”

“अगदीं सज्जल आहे. त्याच बरोबर भंत्री गंगाधराच झळगा शशिकांत पण सज्जल आहे का, का नाही विचारीत?”

Fullscreen

127

X

◀

⋮

▶

26 / 82

त्याच्या सर्वांगाला वनस्पतीं द्वयें लावून त्याच्या सर्व जखमा मी बऱ्या केल्या आहेत. परंतु जंगलांतल्या गांववर राक्षसांची धाड आली आणि तो राक्षसांच्या हातीं सांपडला. सुदैवानें मी बांचलों. आतां तो कालकली राक्षसाकडे कांतिसेनेबरोबरच कैदित आहे. कैदेतच त्यांचे परस्परांवरचे प्रेम फार वाढलेलें दिसतें आहे. पण हें शालें कसें हें नाही मण कळण.” असें म्हणत कालांबाबतें विरूपाकळे पाहून दोळे मिचकावले.

थोडा वेळ कोणीच काहीं बोलले नाही. कालकली राक्षसाकडार करण्यास कालांबाबतें कोणते उपाय योजले होते हें धुककला कळेना. त्याच्या मतानें फक्त दोनच उपाय शक्य होते. एक मोठे सैन्य आणून त्याचा पूर्ण पराभव करणे आणि दुसरा त्याला एकटा कोठें तरी गायून ठार करणे.

याच विचारांत धुकक असतां प्रथम विचारणाऱ्यापूर्वीच पाब=वा उतरून पळत दोघ वण येत असलेले दिसले. दोघांच्या अंगावर कातळ्याचीं वस्त्रेच होती. दोघांनीं धुकक व त्याच्या साथ्यांकडे चकित होऊन

पाहून, ‘हे कोण’ या अर्थी मांत्रिकाकडे पाहिलें.

मांत्रिक म्हणाला—“भद्र, तुला जे कांहीं सांगायलाचें असेल तें खुशाल सांग. कारण हें आपले मित्रच आहेत आणि कदेच देशाचे रहिवाशी आहेत. हे राजकुमारी कांतिसेनेच्या रक्षणार्थ इतक्या डुकून घर्ष प्रकारच्या हाल अपेष्टा सहन करून जाले आहेत.”

“राजकुमारीचें रक्षण तर स्वतः राक्षसच करीत आहेत. आपल्याला शशिकांतला बांचवायचे आहे. ते कालकली राक्षसाच्या बापाच्या सतसांप्रसारिक उत्तयाच्या तयारीत आहेत. हा उत्सव उद्यां दुपारीं एक वाजतां सुरू होईल व शशिकांतचा बळी दिव्यावर तो उत्तव संपेल.” भद्र म्हणाला.

“वाइया बापाला कालकली राक्षसानें जितकें सहजीं ठार केले आहे तितकें सहजीं शशिकांतला बळी देणें शक्य नाही. उद्यां सूर्योदयापूर्वीं दंडकारण्यांतल्या सर्व राक्षसांचा मी संहार करून टाकीन. मी आपल्या बापाच्या अमानुष वधाचा सूड घेईन. चला, मी स्वतः पाहतो, त्यांचे फाय वेत जाऊ आहेत ते.” असें म्हणत काल-

बांबरनें जमिनीवर जोरानें पाय आपटला आणि दांत ओढ बाबत निघाला.

गर्भकोटांतल्या कित्येक गुप्त बाटा पार करीत सर्व डोंगराच्या टोंकाला येऊन पोचले. त्या जागीं मोठमोठी झाडे होती. त्या झाडांवर मोठमोठ्या वेळांचे जाळे पडलेले होते. मांत्रिक बोलल्या शिवाय पुढें गेला आणि एका जागीं वेळांचे जाळे एका बाजूला सरकवीत त्यानें खाकी सोल वरीत पाहिलें. पाताळकोट व स्वातळी बरे व महारूप स्पष्ट दिसत होते. राजवाल्या-समोरच्या मोठ्या अंगणांत मेजबानीची

त्याला एक मोठे सरोवर विसले. त्याच्या काठी पक्ष झाडांसाठी कुंभीर राक्षस बसला होता. तेथून थोड्या वेतावर मिळिणीबरोबर राजकन्या सरोवराच्या काठी हिंडत होती.

तिळा पाहताच “कांतिसेना, कांतिसेना!” जशी हांक मारण्याचा विचार घेतल्याच्या मनात येऊन गेला. पण त्याने स्वतःचा आवकून मांजिकाळा विचारले—

“राजकुमारी सकल आहे ना? त्या झाडासाठी जो राक्षस बसला आहे तोच ना तिला उचलून घेऊन आलेला राक्षस कुंभीर? राजकुमारीबरोबर एक बाई आहे, ती कोण?”

“ती भिल्लांचा नाईक पुकिंद याची दहावी बायको जसावी, चात मला तरी संका नाही.” विरूप म्हणाला.

“पुकिंदची बायको! हे नाही मला माहीत. ती तर सांगत होती की ती जून अविवाहित कन्या आहे. ती असे पण सांगत होती की कालिकली राक्षस राजकन्या कांतिसेनेबरोबर लग्न करते वेळी तिच्याशी पण लग्न करणार आहे. ती पाताळकोटाची महाराणी आहे असेच सांगत फिरत आहे ती.” कारुण्य म्हणाला.

भूमकच्या मनात त्याविषयी काही तरी बोलवयाचे होते. पण तो काही बोलणार इतक्यांत कुंभीर उठत असलेल्या त्याला दिसला कुंभीरने काही वेळ इकडे तिकडे पाहून आपली दगडी गदा उचलून घेतली आणि त्या झाडाच्या विशाल तुंबाकडे जोरजोराने पावले टाकित येऊ लागला.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकी]

स्वास कसब

विक्रमाकाने आपला हा सोडला नाही.

झाडाजवळ जाऊन त्याने प्रेत सांघावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीनपणे तसल्याच्या विदोने चाई लागला. तेथे प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—

“राजा, तुला पाहून मला अशी शंका वाटू लागली आहे की विक्रम देशाचा राजा महेंद्र याचा मुलगा अथवा याच्यासारखा तू मुद्रा नीच निष्ठुर काम तर करू लागला नसशील? मी तुला जयंतची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

महेंद्र विक्रम देशाच्या गादीवर राज्य करित असता प्रजा सुखी होती. पण राजधानीत काही लबाड चोर रहात होते. त्यांचे मय राजधानीतल्या श्रीमंतांना फार वाटे.

वेताळाच्या गोष्टी

लोक त्यांच्या विषयी नानाप्रकारे आपसांत बोलत. परंतु खरी माहिती मात्र कोणास नव्हती. राजकुमार जयंत हा एक हुशार, शूर व साहसी तरुण युवक होता. त्याने सुद्धा त्या चोरांच्या विषयी पुष्कळ ऐकले होते. परंतु चोर किती हुशार आहेत व वहादुर आहेत हे प्रत्यक्ष पहावयाचे त्याने ठरविले.

म्हणून अमावास्येच्या दिवशी जेवण पाळून व कांटे कपडे घाबून तो मध्यरात्रीच्या सुमारास चोरांसारखा राजवाड्याबाहेर पडला. थोडेच अंतर चालून गेला असेल, त्याला समोर एक काळी आकृति

चालत येत असलेली दिसली. त्याला हा प्रश्न ऐकू आला—“कोण तू ?”

“मी चोर आहे....” जयंत म्हणाला.

“तर मग ये माझ्याबरोबर ! मी चोरांचा सरदार आहे.” तो मनुष्य म्हणाला.

दोघे मिळून कांही अंतर चालून गेले. वाटेत त्यांना धाणखी दोन जण भेटले. चोरांच्या सरदाराने जयंतचा त्यांच्याशी परिचय करून दिला—“आपलाच भाऊबंद आहे. पण अजून तबशिका आहे.”

“ए पोरा. चोरी म्हणजे धडा पाटली कर रे तुला ! जडल चोर न्हायला कांही तरी असामान्य गुण जगां असावा लागतो.” चोरांपैकी एक जण म्हणाला.

“तुमच्यांत असामान्य असे काय आहे ? ऐकू तर घाल.” जयंतने विचारले.

“काठी जमिनीवर वाजवून खात्री काय उरले आहे, हे सांगता येते मला.” एक चोर म्हणाला.

“मी कोणता एकदा पाहिले की तो कोणता का जेवण पाळून येईना, मी त्याला ओळखीन.” दुसरा चोर म्हणाला.

सरदाराने पण असेच कांहीतरी उत्तर दिस्यावर जयंत म्हणाला—“कोणी कोणत्याहि

प्रकारच्या संकटांत पडला असला तरी रथांतून त्याचे रक्षण करण्याची शक्ति माझ्या अंगांत आहे.”

ते ऐकून चोरांना फार आनंद झाला. “असे असेल तर तूच आजपासून आमचा सरदार. तुझ्या जवळ पर्वती शक्ति असल्यावर आमचे सर्व कसब कुचकामाचे ठरेल.” ते म्हणाले.

“तुम्ही आपापल्या अंगचे कसब वर्णन करून सांगितलेत. पण मला ते प्रत्यक्ष पहावयाचे आहे.” जयंत म्हणाला.

“त्यांत काय मोठेपै ! पर्वोपर्वी आम्हांला त्याचा उपयोग करवा लागतो. तरमग बोल, आज कोठे जाऊ या चोरी करायला ? तुला प्रत्यक्षच पहायला मिळेल आमचे कसब.” चोर म्हणाले.

“तरमग लहान सहान जागी कशाचा चोरी करायला जायचे ? राजवाड्यांतच विलू या चोरी करायला.” जयंत म्हणाला.

चौथे राजवाड्याच्या पिल्लाडीला गेले. वाड्याच्या चारीवाजूला आवार होते. आवारांत दाग होती व वागेच्या चारीवाजूला भिंत होती. आवाराच्या भिंतीवरून चोरांनी आत उड्या मारल्या. पाहाम्यावर कुवे होते. ते भुंकू लागले.

“हैं कुवे आम्हांला पाहून नाही सुकले. आपल्या मालकाल पाहून भुंकत आहे. याच्या भुंकण्यावरून मी ओळखले.” एक चोर म्हणाला.

दुसऱ्या चोराने एका जागी काठीने जमीन चाचपून पाहिली व म्हणाला—“येथे भुघार आहे. येथे खड्डा खणला तर भुघाराच्या वाटेने राजवाड्यात जाता येईल.”

बागेत खणायला कुठळ फावडे वगैरे कांहीतरी सांपडेल, असा विचार करून तिथे चोर शोधार्थ निघाले तेव्हा जयंत पाहारेकऱ्यांना जाऊन म्हणाला—“बागेत

चोरांना हजर करण्याचा हुकूम झाला. तिघां चोरांच्या हाडावर तुरुंग दिसत होते. आजपर्यंत त्यांनी शिपायांना हुलकावण्या दिल्या आणि आज राजवाड्यातच नेमके ते पकडले गेले, म्हणून त्यांना स्वतःवर फार राम झाला. परंतु राजाच्या शेजारी जयंतला बसलेला पाहून, चेहरा पाहताच भावसाळा ओळखणारा चोर आपल्या मित्रांना म्हणाला—“अपला सरदार राजाच्या जवळच बसला आहे. आपल्याला भय कसेलं ?” ते ऐकून जयंतकडे पाहून तिघांनी स्मित केले.

जयंत राजाकडे पाहून म्हणाला—“नहाराज ! हे माझे मित्र आहेत. यांना सोडून द्यावे.” राजाने चकित होऊन एकदां आपल्या मुलाकडे पाहिले आणि चोरांना सोडून घ्यावे अशी आज्ञा दिली. चोर जयंतला व राजाला नमस्कार करून निघून गेले.

वेताळ येथवर गीघ्रा सांगून म्हणाला—“राजा, माझ्या मनांत एक शंका येते. जयंतने त्या चोरांना कां सोडविले ! चोरांना पकडून त्यांना योग्य शिक्षा देणे राजाचं कर्तव्य आहे, नव्हे का ? त्याने आपल्या

कर्तव्याचे पालन कां केले नाही ! एवढेच नव्हे तर, त्याने, चोर त्याचे मित्र आहेत असे कां सांगितले ! हा वाईट संगतीचा परिणामच कां नाही ? कां आपली कांही वारण असेलसे वाटते तुला ? या प्रश्नांचे उत्तर माहीत असून तूं दिलें नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या छोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोके लागतील.”

विक्रमार्क म्हणाला—“कायदेशीर चवकरीचा व शिक्षा देण्याचा प्रश्न उद्भवत नाही. जोरी केलीच नाही तर चोरांना शिक्षा त्याबद्दल शिक्षा कशी द्यायची ? चोरांना पकडवणे हाच एक उद्देश्य त्यांच्या मनांत असता तर त्याने दरबारांत येण्याचे कारणच नव्हतें. तो त्यांनी फक्त परीक्षा घेत होता. दोघांचे कसब जयंतने स्वतःच

पाहिले होतें. तिसऱ्याचे कसब त्याला पहावयाचे होतें. त्याची परीक्षा कसण्यासाठी त्याने पाहरेकऱ्यांकरवी चोरांना पकडवले होते. तो स्वतः चोरांना राजवाड्याच्या आबारांत बोलावून घेऊन आला होता. तरी स्वतः राजवाड्यांत जाऊन खोपला. त्याच्या मनांत चोरांना पकडवण्याचा हेतू असता तर त्याने तसे केले नसतें. तिसऱ्या चोराने फक्त त्याला ओळखलेच नाही तर तो त्या सर्वांना सोडवील असा त्याच्यावर विश्वासपण केला. म्हणूनच तो आपल्या बड्डिळांना म्हणाला कीं ते त्याचे मित्र आहेत. सर्व रष्ट्यांनीं विचार करितां जयंत चातुर्यानेच वागला असे म्हणावे लागेल.”

अज्ञापकारे राजाचे मौन भंग होवांच वेताळ वेतावरोवर अदृश्य झाला आणि पुन्हां झाडावर जाऊन बसला. (कल्पित)

तीन चोर शिरले आहेत. त्यांना जाऊन एकदा." असे सांगून तो स्वतः राजवाड्यांत गेला आणि आपल्या खोलीत जाऊन झोपला.

पाहारेकऱ्यांनीं तिघां चोरांना पकडले. दुसऱ्या दिवशीं त्यांना दरबारांत राजासमोर हजर करण्यांत आले. चोरांना पाहारेकऱ्यांनीं पकडले असल्याची बातमी गावभर पसरली होती. म्हणून लोकांचे धवेच्या धवे राजवाड्याकडे आले. चवकशी मुरू होण्या-पूर्वी जयंत सुबराजाच्या पोशाखा ककून स्वस्थानीं दरबारांत येऊन बसला.

Fullscreen

127

34 / 82

अती शहाणा

एका गांवी शरभ नांवाचा एक शिकारी रहात असे. त्याच्या बरची स्थिति बरी होती. त्याला शिकारीचा नाद होता व तो रोज शिकारीला जात असे. दररोज तो गौरीनाथ नांवाच्या एका सगवयस्क तरुण स्नेहाला बरोबर घेऊन जात असे. गौरीनाथाची बरची स्थिति शरभच्या मानाने सामान्य होती. त्यालापण शिकारीचा नाद होता. शरभ त्याच्यावर अधिकार गाजवी. शिकारीसाठी सर्व व्यवस्था गौरीनाथालाच करावी लागे. पण गौरीनाथ हुशार होता आणि आपल्या हिताची गोष्ट त्याला छान फळे. शरभ आपल्या श्रीमंतीच्या होण्यांत बोले व वागे. गौरीनाथाला त्याचा फायदाच मिळे. एकदा गौरीनाथाबरोबर शरभ जंगलांत गेला. शरभ झाडाखाली विश्रांतीसाठी

झोपला असता गौरीनाथाने एक खड्डा खणला. खड्ड्यांत त्याने गवत व पाचोळा भरला व तो निघून गेला. दुसऱ्या दिवशी दोघे तेथे गेले तेव्हा त्या खड्ड्यांत त्यांना रानटी मांजर पडलेले दिसले. “या शिकारीतला हिंसा तुला दिला तर काय उरणार? एक किरकोळ रानटी मांजर तर आहे. मीच घेतो हे.” शरभ गौरीनाथाला म्हणाला. नंतर थोडा वेळ विचार करून म्हणाला—“पण नको, तूच ठेवून वे हे मांजर, उघा आ खड्ड्यांत जे जनावर सांपडेल ते मी घेईन.” असे सांगून शरभने ते मांजर गौरीनाथाला दिले. गौरीनाथाने खड्ड्यांत पुन्हा गवत व पाचोळा घालून ठेवला आणि दोघे घरी निघून गेले.

दुसऱ्या दिवशी दोघे आले तेव्हा आनंदाला पारानर नव्हता. म्हणाला—“मग खड्ड्यांत एक हरण पडलेले होते. मी हा घेतो. आज माझी पाळी आहे.”

“आज माझी पाळी आहे. मी हे हरण घेईन. उघा माझ्या नांवाला हत्ती घेतो.” शरभ आनंदातिरेकाने म्हणाला. येईल, मी किती दिवसांपासून हत्ती पडेल

“ठीक वे. उघा हांत मोठा रानटी म्हणून वाट पहात आहे.” गौरीनाथ रेडा पडला तर मी घेईन.” गौरीनाथ म्हणाला.

म्हणाला. “असे म्हणतोस होय? तसा मला

“तर मग तू हे हरणच ठेवून वे. उघा पण हत्तीच हवा आहे. तरमग हा रेडा यांत जे पडेल ते माझ्या नांवाचें.” शरभ आज तूच वे. उघा हत्ती पडला तर मी घेईन.” शरभ म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी खरोखरच एक गलेलट्ट दुसऱ्या दिवशी दोघे येऊन पाहतात रेडा खड्ड्यांत पडलेला होता. शरभच्या तर खरोखरच एक हत्ती खड्ड्यांत

पडला होता. शरभच्या आनंदाला पारावार नव्हता. म्हणाला "गौरी याला म्हण उद्या मूल्यावान धानें मिळाली तर ती तान खकळ लागोपाठ तीन दिवस मी घेईन. आपण जुने मित्र ना." आपला हिम्मा मी तुला देत नाला शरभ म्हणाला. आणि म्हणून आज हत्ती माझ्या बांधाच्या आला. हल्लींदनाचीन किंमत पुष्कळ मिळेल."

"ठीक जाहे ठेवून घे हा हत्ती, उद्या या खड्ड्यांत मूल्यावान धाने पडली ती माझ्या बांधाची हातील." गौरीनाथ म्हणाला.

"सध्या, लक्षावधि धाने पडली तरी काण मिळणार रे तुला त्याने!" शरभने बिचारले.

"मी ती विक्रीत तुला काय माहीत? प्रत्येक वण हमरी तुमरीने येऊन विकत घेईल ती धाने." गौरीनाथ म्हणाला.

"तर मग ते हा हत्ती ठेवून घे तीण उद्या मूल्यावान धानें मिळाली तर ती मी घेईन. आपण जुने मित्र ना."

"नको रे, तूच ठेवून घे ना हत्ती, प.ने राहू देत मला." गौरीनाथ म्हणाला.

"नाही, मी नाही घेत हत्ती, तूच ठेवून घे." शरभ मूर्खपणाने हट्टाला पेटला हाता.

दुसऱ्या दिवशी दोघे खड्ड्याजवळ आले तेव्हा खड्ड्यांत पुष्कळ धाने पडलेला होती. ती सर्व एका भोक्शा माटोळ्यांत बांधून पेऊन शरभ गाजणेत गेला. तेथे ती धाने तो विकू लागला तेव्हा सर्व लोकानी त्याला वेळ्यान काढले व हसू लागले तेव्हा त्याचा मूर्खपणा शरभच्या लक्षात आला.

दोन आई बाप

एका लहानशा गावी संतु नांवाचा एक शेतकरी राहत असे. त्याच्याकडे थोडी नमीन हाती तो त्यासन जेती करून पीक काढी व नेवळ्यावर त्याचा दरनिर्वाह चले त्याचे लग्न झाले. हा वर्षे लोटली तरी त्याला मूलवाळ काही झाले नाही.

त्या गावाजवळ एक नदी होती नदीच्या काठी त्याला एक धिर्बल्लव दिसले पाचव्या पाटल्याने नदी वमूळ करून एक नेरूळ बांधून त्यात त्या धिर्बल्लाची स्थापना करण्याचे ठरविले, त्याने गांवकऱ्यांना यथा शक्ति प्रवृत्त करण्यास विनंति केली, मूल जावे म्हणून घनूने कित्येक नवम आज पणेतो केले होते. या लेपेस त्याने देवाचे दार करून देण्याचे ठरविले.

दुसऱ्या दिवशी संतु खांबावर कुन्हाड दाकून बंदनाचे झाड हुडकीत रागात निघून गेला. छुदैवाने त्याच्या बंदनाचे एक मोठे झाड दिसले. पण जवळच एक राक्षस उभा होता. राक्षस म्हणाला "बरा भेटलास, मला नाही तरी भूक लागलीच होती. मी व्याऊन टाकता तुला."

"मी देवाचे काम वेऊन आलो आहे. माझा बंध करणे शोणने का तुला?" संतुने राक्षसाला विचारले.

"माझ्या झाडाखाली तो कोणी येतो त्याला खाण्याचा मला अधिकार आहे, देवाच्या कामात आला आहेस तर माझ्या झाडाला तू का हात लावलास?" राक्षसाने विचारले. संतुच्या डोळ्यातून खळखळ पाणी आलेले पाहून राक्षसाने बिचारले-"तुझ्या

डोक्यांत आलेले पाणी पाहून मी तुला सोडून देईन असें बघले होय तुला ?”

“मी स्वतः मरणार म्हणून बाही रडत. मी एकटा आणि तू मुकेला विसतो आहेस. तू मला खोटेम तरी तुझे अर्थे पोटदेखील मरणार नाही. मला मूळबाल नाही म्हणून मी विधा माझी बायको किती दिवस जंगलां तरी विशेष फायदा नाही आम्हांला. म्हणून विचार केला, माझी बायको मूढा-बरोबर असली तर दोघांना खाता आले असते व तुझे पोट भरले असते. एकाचे पोट भरल्याची धुम्याई पुढल्या जन्मी

फळास माली असली व निदान पुढल्या जन्मी मुलाचे तोंड पहायला मिळाले असते.

परंतु ते देखील नाण्यात नाही म्हणून मी रडत होतो.” मंत्रू म्हणाला.

राक्षसाने बराच वेळ विचार केला व मग म्हणाला—“गेल्या वीस वर्षांपासून या झाडा-खाली जो घोणी भाणी नजरेस पडला त्याला मी खान आला. मला पोटभर खायला मिळाले तर मी आणखी वीस वर्षे वाट पाहू शकेन. मी सांगतां ते कर. या झाडाची एक फांदी मी तोडून देतां. ती तू घेऊन जा ती उगाळून आपल्या बाय

कोला खायला दे. तिला मुलगा होईल. त्या मुलाला विसांचे वर्षे लागल्यावर त्याचे लग्न कर त्यानंतर तू, मुझी बायको, मुलगा व सून सर्व या. मी तुम्हांला सर्वाना खाईन म्हणजे माझे पोट भरलं.”

संतू त्याला कबूल झाला. दाराला लग्नगारें थकून कापून घ्यायला राक्षसाने परवानगी दिली आणि अद्वय माला

काही दिवसांनी संतूने देवळाचे दार कळत दिले पुढे काही दिवसांनी संतूच्या बायकोला दिवस राहाले आणि यथासमयी मंत्रूने पाटलाकडे पांढर जाऊन त्याचा मित्र वाळत होऊन तिला एक मुलगा झाला. लढड्यात पडल्याचे सांगितले. पाटलाचे

त्याचे नांव मंत्रू असें ठेवण्यांत आले. तो परच्या व गांवच्या लोकांचा लाडका होता. गावच्या पाटलाला पुष्कळ मुले झालीं. पण एका मुलाशिवाय सर्व एकामागून एक देवापरी निघून गेलीं. पाटलाचा

मुलगा व मंत्रू दोघे वयाने बरोबरीचे होते, म्हणून दोघे बरोबरच गांवभर हिंडत फिरत. दहावे वर्षे लागले जसेल, दोघे एकदां

डोंगर चढून वात असता पाटलाच्या मुलाचा पाय घसरला व तो एका खड्ड्यात पडला. मंत्रूने पाटलाकडे पांढर जाऊन त्याचा मित्र वाळत होऊन तिला एक मुलगा झाला. लढड्यात पडल्याचे सांगितले. पाटलाचे

येऊन पाहाले तर मुलाचें पाणोळमाण होऊन गेलें होतें

पाटलाच्या वेड लागल्यासारखें झाले. तो भोटमोठ्याने ओरडूं लागला "म्हजें माझ्या मुलाचा जीव घेतला एकुलता एक मुलगा होता मला आणि त्याला तुझ्या शीराचें टाग केलें आतां थोडे पुढें मला मुलाचें तोंड पदायला कोढून मिळणार." संतुषा मुलगा जिवंत असेपर्यंत माझें हें दुख दूर होणार नाही."

गावकऱ्यांनीं त्याची समजूत घालण्याचा श्रम केला म्हणाले "तुला किती मुले

झाली व किती देवाघरां गेली त्याला उधावदार फोण जिवाच्या संतुष्या मुलाच्या नावानें कां सवें फोडलीस?"

पण पाटलाच्या भनाचे तेवढ्यावर समाधान झाले नाहीं खरें बोलवयाचें तर भट्टवर देखील त्याचें चतुःच्या मुलासारखेंच प्रेम होतें दोघां मुलांना फिरतांना पाहून मनांतल्या मनांत त्याला किती आनंद होई 'जणूं भगवतमणच. म्हणून त्यानें एकादा संतुळा सांगितलें कीं भद्रला माझा मुलगा म्हणून सहा महिने माझ्या घरी राहू दे व सहा महिने तुझा मुलगा म्हणून आपल्या घरी ठेवून घे. ही एवढी अट कबूल केलीस तर माझ्या मनाचें थोडें तरी समाधान होईल.

तें ऐकून सर्वांना आनंद झाला संतुषा कबूल झाला. एक दिवशीं दुपारीं सूर्या-समक्ष पाळी पाळीनें सहा सहा महिने भट्टनें पाटलाकडे व संतुषाकडे रहायचे ठरलें. भद्रला जठराचें वर्क लागलें तेव्हां संतुषे त्याचे लक्ष एका शेतकऱ्याच्या मुलीशीं करून दिलें. पुढें भद्र पाटलाच्या घरी सहा महिने रहायला गेला तेव्हां पाटलाने त्याचे लक्ष आपली एका मुलीशीं करून दिले. संतुष्या घरी त्याची सून व पाट

लाच्या घरा त्याची सून अशा दोघे बायलां बायल्यांच्या मध्यें अडे वाडलाकडे राहू लागल्या. या दोघांनीं घराचा संसार चालू झाला.

भद्रला, विनय व व. लालाचें तेव्हां ती संतुष्या घरी राहून असे. संतुषा राक्षसाकडे विलसत वचून वाडवलें तो आपल्या बायलाकडे मुलाला व गरोदर असलेल्या मुलगा घेऊन राक्षसाकडे गेला चंदनाच्ये झाडा खाली पांचेपर्यंत सूर्य मध्यावर आला होता. दोघे झाडाखाली पांचतांच राक्षस आला तो संतुषा म्हणाला "तूं गरोदरच इमानदार मनुष्य दिसनास दिलेलें वचन तूं मारलें नाहींस तुम्हाला मर्यादा त्याकडे मी बायली मूक मागतों."

संतु म्हणाला "होय, परंतु एका गांठाची अटचण उघडत झाली आहे गेल्या कांहीं क्षणांपासून हा मुलगा माझा राहाला

नाहीं. गावच्या शास्त्राला झाला आहे." असे सांगून संतुषे सन खरें तें राक्षसाला सांगितलें.

घरं तर नी तुला, तुझ्या बायलाकडे व मुनेला खाली ठाकत." राक्षस म्हणाला "मुनेला पण सोडावी लागेल. कारण ती गरोदर आहे. तिच्या जें मूल होईल तें पाळी पाळीनें दूर सहा महिन्यांनीं पाटलाचा नातू किंवा नात होईल. म्हणून मला व माझ्या बायलाला ज्ञाऊन आपली मूक मागव." संतु म्हणाला

"म्हणजे इतके विनय मी पाट पाहिली ती फुकट गेली म्हणवयाची?" राक्षस रामाने म्हणाला आणि अदृश्य झाला.

संतु कांहीं वेळ शाश्वताली उभा राहाला आणि नंतर बायकोला, मुलाकडे व मुनेला घेऊन घरीं परत आला

लाकडी तलवार

एका राजाच्या फदरी पतंग नांवाचा एक नोकर होता. त्याला सैनिक शिक्षण मिळाले होते. तो बळावपण दिसत होता. परंतु पुरेसे वय नव्हते म्हणून राजाने त्याला राजवाड्याच्या एका दारवाज पाहारेकरी म्हणून नेमले.

राजा, रात्री पाहारेकरी ठीक काम करतो आहे की नाही. हें पाहण्यासाठी त्या बाजूला आला तेव्हा त्याला पाहारेकरी तलवार बाजूला ठेवून भिंतीला टेकून झोपलेला दिसला. राजाने त्याला सर्वोत्तम पोलादून दंड देण्याचे ठरवून त्याला उठविले नाही. त्याच्या स्थानेतील तलवार फाडून घेतली आणि निघून गेला.

बोव्हा वेळाने झोप मोडल्यावर पतंगाने तलवार आहे का पाहिले तर फक्त स्थानच

त्याला दिसली. आपली तलवार गालवून बसल्याबद्दल त्याला मृत्युबंधसुद्धा भोगावा लागला असता. पाहारेकऱ्यांना उजाडल्यावर रात्र पार करावयाचा निष्पत्ती होता. त्याच धर्माणे रात्रीची पाळी संपल्यावर प्रत्येक पाहारेकऱ्याला राजासमोर हजेरी घावी लागत असे. म्हणून कोठून तरी तलवार आणून दाखविणे जरूरी होते. नाहीतर शिरच्छेदाची शिक्षा होण्याची शक्यता होती.

राजवाड्याच्या घोजारींच पतंगचा एक सुतार मित्र रहात असे. तो त्याच्याकडे थांबत गेला. त्याला उठवून मदत करण्यास विनंति केली.

सुतार म्हणाला “अरे, तू आपल्यावर स्वतःच्या मूर्खपणाने केवढे मोठे संकट ओढवून घेतले आहेस मी एक लाकडी

तलवार तयार करून देतो स्थानेबाहिर मूठच दिसते, म्हणून तलवार लाकडी असली तरी काम भागेल. आजचे संकट टळले की वधारे राजाकडे फिर्याद कर की तुझी तलवार कोणी चोरून नेली आहे. नंतर दुला नवी तलवार मिळेल.”

सुताराने वचन दिल्याप्रमाणे एक लाकडी तलवार रात्रीच्या रात्री करून दिली. तलवारीची मूठ चांगल्या तलवारीसारखी होती. सूर्योदयानंतर इतर पाहारेकऱ्यांवरून एकदां पंजर फिरविली पतंगावर त्याची पतंग पण राजासमोर हजेरी घावला रमिंत नजर खिळली. म्हणाला—“जा, याला उभा राहाला. राजा पाहारेकऱ्याची हजेरी

घ्यायला नेहमी एकदाच येत असे. पण त्या दिवशी सैनिक एका कैद्याला पण बरोबर वेऊन जाले होते.

राजाने पाहारेकऱ्यांना तो कैदी दाखवला व म्हणाला—“हा एक राजद्रोही आहे. माव्य शिरच्छेदाची शिक्षा झाली आहे.

ग्राह्य ही शिक्षा माझ्यासमोर आता येथे देण्यांत यावी अशी माझी इच्छा आहे.” असे सांगून त्याने सर्व पाहारेकऱ्यांवर एकदां पंजर फिरविली पतंगावर त्याची नजर खिळली. म्हणाला—“जा, याला उभा राहाला. राजा पाहारेकऱ्याची हजेरी शिरच्छेदाची शिक्षा घे दे.”

"हे पाष कां अमेल नर व्याला
अश्वत्थार मी तू माझ्या आज्ञेच पाळत
केले नाहीस नर तुला शिरोच्छेदाची

पतनमें होते समुद्र होते जातेले अणि
उपेक्षा बाबा कल्याण ग्याला 'हे जगज्ज
अदासी माने' या संस्कृतानुन तुंच मान
विलस तर सो वाचें हे पाप पाप्या
हातून छह नथें असें तुला वागत
असले तर माडी तलवार लाकडी करून
मर' असें म्हणून त्यानें त्यांतून तलवार
कढली ती लाकडी तलवारच होती सर्व
पक्षोरकरी हनु, आगते राजावेखील अवले
हेंस आचरू शक्या नाहीं. त्यानें पतगडी
कानवघटणी करून त्याला भाप कल
मात्र त्यानें दारुविलक्षण यसावाच नवद्वक
गडाते नानी पाद थोपटला व अंत पुरव्या
पाद, यवहन त्याची बदली करून न रावा
वास अमरकूक म्हणून तंमने

पगडीचा हुकूम

या हुकुमापाठीमगधने रहस्य असें होतें
की स्वतः जयधरका उजवा डोळा नव्हत.
महणून तो उजवा डोळा झांकला आणि
अशा तऱ्हेनेच पेंड्या किंवा रागादि गोपीव
जसे. भावीवर बसल्यापासून त्याका रोज
दरबारांत यांचे काने. दरबारांत येताना
उजवा डोळा झांकून राहिल जसा चेताने

कृत्वा एका बोधधाने पाहाण्यांत प्रत्ये
काका वास्तु मात्र फार होव असे, परंतु

राजाचा व्यवहार सर्वांशी चांगला होतो. राज्य कारभारांत तो बाकबगार पण होता. म्हणून कोणी कधी तो हुकूम मोडत नाही. परंतु इतर राज्यांतून जे लोक स्वतःच्या आगर राज्याच्या कामांत येत त्यांना फार त्रास होई, कारण त्यांना देखील त्या हुकुमाची अंमलबजावणी करावी लागते. त्यांना हा दुःख पूर्वपणाचा वाटे

जयधराला धुरंधर नांवाचा एक मुलगा होता, बापासारखा त्याचा उजवा डोळा फुटका नव्हता. तो खुंदर होता, तसेच त्याचे दोळे पण थोरे न सुंदर होते. परंतु तो

घराबाहेर निघे तेव्हा तो देखील पगडीच्या हुकुमाचे पालन करी.

धुरंधर मोठा झाल्यावर राज्यभर भ्रमण करायला निघाला. परदेश भ्रमणात पण गेला. आपल्या मोठ्या राज्यकन्या कोठे तरी मिळेल, हा भ्रमणाचा मुख्य उद्देश होता. काही दिवस भ्रमण केल्यावर कंजर देशाच्या राजकन्येवर त्याची दृष्टि पडली. त्याला ती पसंत पडली. त्याने घरी येऊन बाईला जवळ निवेदन केले की त्याला कंजर देशाच्या राजाची मुलगी पसंत पडली आहे व कंजरचा राजभ्रमण थांबास तयार आहे. कंजर राजाचा निरोप घेऊन त्या देशाचा मंत्री येत आहे, हे ऐकून जयधराला आनंद झाला. मुलाळा मुलगी व मुलीला मुलगा पसंत पडल्यावर आई बाईलांना तसे इतर काही वैगुण्य कळल्यानिवास नकार देण्याचे कारण पण !

उजव्यामणाने कंजर देशाचा मंत्री कजराला व निरोप घेऊन भगिंमंजलच्या राजधानीत आला, तो वृद्ध होता. पण त्याने हावा डोळा हांकून पगडी बांधली होती. तो आल्याबरोबर राजाच्या अधिकाऱ्यांनी त्याचे अशोभित स्वागत व

सत्कार केला व म्हणाले "आपण हाथी बाजूला पगडी बांधली आहे. परंतु आपल्या राज्यांत उजव्या बाजूला डोळ्यावरून पगडी बांधली असून राजे सरकारांचा हुकूम आहे."

"अमे होय" पण माझ्या हाथ्या डोळ्याला दिसत नाही. म्हणून मी आपल्या बाजूला पगडी बांधली आहे. आपला या देशाच्या हुकुमाप्रमाणे उजव्या डोळ्यावरून पगडी बांधली तर मला मुलीच दिसणार नाही. खरब करूं सांगा " वृद्ध मंत्र्याने विचारले.

अधिकाऱ्यांनी पगडीचा हुकूम फार कडक आहे, असे निवेदन केले. म्हणाले- कोणत्याही कोणत्याही परिस्थितीत तो मोडता कामा नये. उजव्या डोळ्यावर पगडी बांधल्याने मुलीच दिसणार नसेल तर अधिक्यासारखे कोणाच्या तरी हात बसून चालायला पाव हरकत आहे !"

कंजरमंत्री हुकुमाचे पालन व्हावे म्हणून उजव्या डोळ्यावर पगडी बांधून व एका डोळ्या माजसाला मदतीला घेऊन इतरांस आला आणि म्हणाला "महाराज, मी कंजर देशाच्या महाराजांच्या वतीने

निरोप घेऊन आले आहे. आपण आमच्या राजकन्येला आपली सून करून घ्यावी अशी विनंति आहे. या महलाच्या प्रभावर आपणांशी बोकावे म्हणून आले होते. परंतु आपल्या जयिफार्यांनी राज्यांतल्या कायद्याप्रमाणे माझ्या उजव्या बोकाबाबर पट्टी बांधून मला अधिकार केले आहे आणि जेव्हा तऱ्हेने माझा अपमान पण केला आहे. असा विविध हुकूम काढणाऱ्या राजाच्या घराण्याशी संबंध ओढणे आमच्या महाराजांना सुज्योष परीत पडणार नाही. एवढेच नव्हे तर या अवमानाबद्दल तुमकडाने भरपाई करून घ्यावी

म्हणून आम्ही आग्रह धरू व ते आपण न केव्हास आपल्या राज्यावर त्वारीपण करू." असे सांगून तो मागे सरकला.

ते उर्मटपणाचे बोलणे ऐकून जयधरला मसखी राग आला. म्हणाला "मुक्तीची बाजू, आणि इतका गर्व? आमच्या देशात चाऊ असलेल्या कायद्या माहीत असूनहि तुमच्या राजाने एका आंधळ्या मंत्र्याला आमच्याकडे पाठविले आहे तर तो आमचा अवमान नाही काय? गुले आम्हाला कळू. ये युद्धाला तय्यार गर्व भंग करून तुमचा राजकन्येचे आम्ही हुरण करू व तिच्याशी आपल्या मुलाचे लग्न करून देऊ. पाहतो तू काय करतोस ते."

त्याने फंजरच्या मंत्र्याला कैद करण्याचा हुकूम दिला आणि मंत्र्याबरोबर आलेल्या जेफांना म्हणाला "जा, तुम्ही आपल्या राजाला युद्धाला तय्यार रहा म्हणून जाऊन सांगा" नंतर त्याने आपल्या सेनापतीला बोलावून आज्ञा केली की सैन्य सज्ज करून फंजर देशावर स्वारी करण्यात यावी.

सेनापति सैन्य घेऊन युद्धास गेला व काही दिवसांनी एकदाच परत येऊन म्हणाला—"महाराज! आजूने आपल्या सैन्य

सैनिकांना कैद केले आहे. बी कसावसा पण उजव्या बाजूने केला तर पळत गसे. आपला जीव बांधवून आपणांस ही रातमी ही गोष्ट झाला पळली त्यांनी उजव्याच बाजूने छाप मारून सैनिकांना धरले व तेव्हासाठी परत आले आहे"

राजाने चकित होऊन विचारले—"पण इतका मोठा पराभव होण्याचे कारण काय?"

सेनापति म्हणाला "माफ करा महा-

राज! आपल्या देशांतल्या या पगडीच्या हुकूमामुळेच आपल्या सैन्याची अशी दुर्घटना झाली आहे. आपल्या सैनिकांनी उजव्या-

डोव्यावर फेटा बांधून युद्ध केले. त्यांच्यावर कोणी डाव्या बाजूने वार केला तर तो पळेल. तरी सज्ज होपवून परतीक, नंतर फंजर

पण उजव्या बाजूने केला तर पळत गसे. ही गोष्ट झाला पळली त्यांनी उजव्याच बाजूने छाप मारून सैनिकांना धरले व तेव्हासाठी परत आले आहे"

राजाने चकित होऊन विचारले—"पण इतका मोठा पराभव होण्याचे कारण काय?"

सेनापति म्हणाला "माफ करा महा-

राज! आपल्या देशांतल्या या पगडीच्या हुकूमामुळेच आपल्या सैन्याची अशी दुर्घटना झाली आहे. आपल्या सैनिकांनी उजव्या-

देशाच्या मंत्र्याला भुटका ठेऊन त्याची माफी मागवी व त्याला अदृष्टपूर्वक निरोप द्यावा. पगडीचा हुकूम मार्गे घेतला असल्याची गोष्ट तो आपल्या राजाला कळवील. त्यानंतर त्या राजाशी काही तरी सल्लोला करून घेतां मेईल.” मंत्री म्हणाला.

राजा काही वेळ विचार करून म्हणाला—“हा सल्ला बरोबर दिसतो आहे. मी पगडीचा हुकूम मानें घेतों. मंत्र्याला कैदेतून सोडा व राजपुरोहिताला त्याच्या जागीं तुलांतां टाका. पगडीचा हुकूम त्याच्या सल्ल्यानेच काढण्यांत आला होता.”

त्याच मंत्र्याने प्रथम आपली पगडी सरळ केली. इस्त्राण्यांनीं आपापल्या पगड्या टीक केल्या. राजकुमार स्वतः पगडी सारली करून काजरच्या मंत्र्याला सोडण्याची अंगठ बजावली करण्यासाठी गेला. तेव्हां त्याचा

उजवा डोळा पण मुंदर आहे हे कळले. त्याने दोन्ही डोळे छान होते.

“हे सर्व मीच रचलेले नाटक होतें मणिमंगलच्या लोकांच्या डोळ्यावरचे पगडीचे झांपड जाई म्हणून या नाटकांत मणिमंगल भत्री व सेनापतीनें जें काही केले तें माझ्याच मदत्याप्रमाणें केले होते मणिमंगलच्या सैन्याच्या परामर्श झाल्याच नव्हता. पुढचे झाले नाही.” राजकुमारानें हे सर्व सांगून आपल्या बडिलांची माफी मागितली. राजानें मुजाला फक्त भाफव केले नाही तर त्याच्या चातुर्याबद्दल त्याची पाठ भोपटली.

त्यानंतर धुरंधर व काजरच्या राज-कन्येच्या विवाह सुमारेच यादगडांनं पार पडला. मणिमंगलच्या प्रजेनें दोन्ही डोळे उपटून समजोवला पाहिला. त्यांच्या आज्ञे-दाला पाठ्यावर नव्हता

निरुपयोगी धन

एका देशांत एक मोठा श्रीमंत मनुष्य रहात असे. त्यानें आपले सर्व धन तीन पिढ्यांत भरून तळवरीत ठेवून दिले. त्यानें एका पिढ्यांत सोन्याची, दुसऱ्यांत चांदीची व तिसऱ्यांत तांब्याची बाणीं भरून ठेवली. त्या देशावर एकदां शत्रुनें हजारी केली. देशावर शत्रुचा अधिकार होणार होई नकी विसृं लागले तेव्हां तो श्रीमंत मनुष्य देश सोडून पळून जायचा विचार करूं लागला परंतु तीं पिढीं उचकत घेऊन जाणें त्याला शक्य नव्हतें. त्यावर त्यानें मेण घाळत ठेवले. तळवरीला त्यानें कुछत्र सुद्धां लावले नाही आणि देश सोडून निघून गेला.

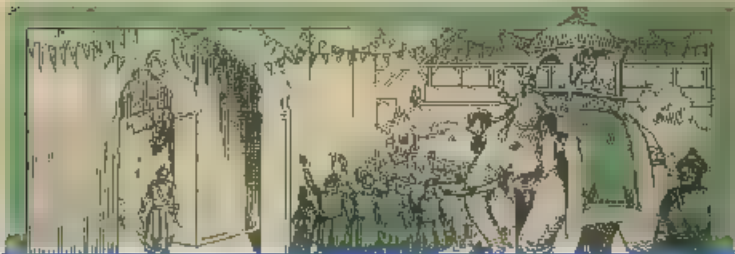
काही दिवसांनीं शत्रुनें तें नगर जिंकले. सेनापतीनें मत्तऱ्या देखरेखीसाठीं श्रीमंता-जवळचे धन लुटण्याचा सपाटा मुरू केला.

त्या श्रीमंताच्या पिंपावर पण त्यानी नजर पडली.

“हा मेणाने भरलेलीं पिंपे दिसून आलेत. कोणी हीं पिंपे विकत घ्यावया तयार आहे का चवकळी करून पहा.” त्यानें नैनिकांना आज्ञा केली. त्यांनीं पुष्काळ प्रयत्न करून पाहिला पण कोणी तीं पिंपे विकत घ्यायला पुढें येईना.

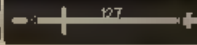
शेवटीं एक मनुष्य म्हणाला—“मेणाच्या तयार करून मी विकतो. मला हीं पिंपे कमी किंमतीला दिलीत तर घ्यायला मी तयार आहे. त्यानें दिले तेवढे पैसे ठेवून घेऊन सैनिकांनी तीं पिंपे त्याला दिली. म्हणाले—“उबळ, घेऊन या. कुछत्राचा पाहारा इतके विषय देव होतों.”

मेणवनीवाला तीं तिन्ही पिंपे मजुरांकरवीं आपल्या घरीं घेऊन गेला. शत्रुचे सैन्य तें

Fullscreen

127

52 / 52

गाव सोबत निवून मेण्यावर त्याने मेणवत्ता करणासाठी मेण काढायला म्हणून पिंपात हात घातला तेव्हा काही तरी टणक त्याच्या हाताला लागले. त्याने उकळत पाहिले तर सोन्याची नाणी. त्याने चकित होऊन वाचपुत पाहिले तर मेणाच्या त्याही सोन्याची नाणीच नाणी.

त्याने बोव्ही पिंपेपण उत्सुकतेने मेण काढून पाहिली तर त्याला एकत्र बावी व दुसऱ्यात तांबे विसले. त्याला आश्चर्या-बरोबर फार आनंद झाला. परंतु त्याने ती गोष्ट कोणाला सांगितली नाही. नाणी दिली.

ज्या खोलीत ती पिंपे ठेवली होती त्या खोलीला एक मोठे मळमळणूक ठेवले. त्या खोलीच्या रक्षणासाठी आपली बंदोबस्तण केला. त्याला आता गरीबीचे भय उरले नाही तरी त्याने श्रीमंतीचे प्रदर्शनपण केले नाही व आनंदाने राहणे लागला.

फाळ झोडत गेला, पण त्याला लक्षात का कमी होणार? एकदा त्याने आपल्या एक शिंपी मित्राकडून स्वतःसाठी कपडे शिंबविले व त्याला घुठभर सोन्याची ती गोष्ट कोणाला सांगितली नाही. नाणी दिली.

शिंपी चकित होऊन 'आ वाचपुत पाहू लागला, इतके सोने त्याच्या मित्राकडे कोठून आले?' म्हणाला "मला माहीत नाही हवी आहे. एवढे सोने घेऊन मी काय करणार?"

"माझ्याजवळ पिंप भरून सोने आहे. मला काय करायचे आहे एवढे सोने? तू तरी माझ्या सारखाच गरीब आहेस. म्हणून घे ठेवून." मेणवतीवाला म्हणाला.

शिंप्याला त्याच्या बोलण्यावर विश्वासच बसेना.

"तुझ्याजवळ इतके सोने कोठून रे येणार? बडवीड तर नाही लमले तुला?" शिंप्याने विचारले.

"जल माझ्याबरोबर व स्वतःच्या डोक्यांनी पाहून घे मी म्हणतो ते खरे आहे की नाही." मेणवतीवाला म्हणाला.

मेणवतीवाला आपल्या मित्राला बोलावून घेऊन गेला. त्याला पिंपात ठेवलेला सोन्या बावीचा टेजा दाखवून म्हणाला-"मी हे सर्व ठेवून तरी काय करणार? यातले अर्धे मी तुला देतो. घेऊन जा."

शिंप्याने दोन मुठी सोन्याची नाणी घेतली "एवढी मला पुरे. माझे सर्व अनुपम आरामाचे मी बालू शकेन. एक मोष्ट मी सांगतो, कसाले ठेव हे धन हजार वर्ष तू जगास तरी लपणार नाही. फक्त डोक्यांनी पाहून मनाचे समाधान करून घे. हे सर्व फुकटात जाणार. म्हणून कोप्याला कळू दिव्याशिवाय गरीबांना बांडून टाक. निदान त्यांना ते उपयोगी पडेल."

मेणवतीवाला तो सल्ला पटला. त्याने त्याला आमुकमराठ्या पुरेच एवढे धन ठेवून घेतले व बाकी गोरगरीबांना बांडून टाकले.

दुःस्वामागून सुरव

विश्वर नांवाच्या राज्यात एकदां एक मोठा ज्योतिषी आला. त्याने कित्येकांची जन्मकुंडली पाहिली, त्याने भविष्य वर्तविले ते ऐकून सर्वांना आश्चर्य वाटले. ते पाहून विश्वरूपाच्या सेनापतीने आपल्या मुलाची जन्मकुंडली ज्योतिष्याला दिली व म्हणाला "हा माझा एकुलता एक मुलगा आहे. नेहमी कविता करीत बसतो. वीरपुरुषासारखी कीर्ति संपादन करून आपल्या कुळाचा उद्धार करीलसे मला नाही वाटत."

ज्योतिष्याने प्रेमदत्तशी कुंडली पाहिली व म्हणाला "सेनापति' मुलाच्या भाषांत तर राजयोग आहे. हा स्थान वर्धातच राहीवर बसणार आहे."

ते भविष्य कळल्यावर राजाला मात्र प्रेमदत्त आपल्या सर्वांत मोठा शत्रु आहे असे

वाटले. ज्योतिष्याने सर्वांचे भविष्य बरोबर सांगितले आहे तर प्रेमदत्ताचे भविष्य चुकीचे फक्त समिष्ट. सौ गादी बळकावण्याचा काही ना काही प्रयत्न करणार.

राजाचे तोंड पाहूनच सेनापतीने त्याच्या मनांत चाललेली कालबाकाळन ओळखली. राजा आपल्या मुलाचा वध करविण्याशिवाय राहणार नाही ही शंका त्याच्या मनात घर करून बसली. तो आपल्या मुलाला म्हणाला "तू नुसत्या कविता करीत बसतोस माझा मुलगा शोमशील असे काही कां नाही करीत? तूं राज्यकारभार आपल्या हाती घेतलास तर बरे होईल, पण त्याचा आनंद मला मात्र होणार नाही कारण राजा तुझा मरूनछडून ठार काणार, त्याबद्दल त्याला दोष शोधपण बरोबर नाही. म्हणून तू

भारतच्या आज राज्य सोडून कां नाही निघून जात? तूं जिवंत राहून कोठेहि राहलास तरी चालेल."

त्याच दिवशी रात्री प्रेमदत्त विश्वपुर राज्य सोडून निघून गेला. सेनापतीने दुस्तथा-निवशी येऊन राजाजवळ निवेदन केले "महाराज! आपल्या राज्यांत आपण स्वतः किंवा आपल्या मुलांपैकी कोणी यांच्या-शिवाय कोणाच्या भाषांत राजयोग असलां दावा नये. मी ज्योतिष्याने वर्तविले भविष्य ऐकल्यानंतर आपल्या मुलाला राज्याच्या हद्दीबाहेर काढून लावले आहे."

ते ऐकून राजास आनंद झाला. त्याची सर्व काळजी दूर झाली. सेनापतीची राज-भक्ति पाहून राजाला फार बरे वाटले.

ज्योतिष्याच्या बोलण्यावर कोणाचा विश्वास नव्हता तर तो फक्त प्रेमदत्ताचा कारण त्याला काव्य वाचनांत व लेखनांत जो आनंद वाटे तो इतर कामांत, त्यांत राज्यकारभारांत मुळीच वाटत नसे. त्याला राज्य नको होतें व राज्यकारभारपण नको होता. म्हणून घरदार सोडून वगवण फिरत राहण्याचे नशिबी आलेले त्याला मुळांच आवडले नाही

त्याला वेळेवर सायका थायका देखील मिळेल्याने झाले. उन्हातान्हांत जो वगवण फिर, इतक्या हाल वगवण सहन केल्या नंतर त्याला आयुष्याचा व त्या जीवनाचा बीट आला. त्या स्थितीत त्याला कविता काय सुचणार? कवितेने जणुं काही पाठच फिरविली

एकदां तो उपासलापास काहीन कोठे-तरी जात असतां वेगुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. शेजारच्या झोपडीतून एक म्हातारी व तिची मुलगी आली व दोघींनी त्याच्या तोंडावर पाणी शिंपवून त्याला प्यायला पाणी दिले व त्याला उचलून आपल्या

झोपडीत घेऊन आल्या. त्यांनी त्याला लाटेवर झोपविले. छुडीवर आल्यावर थ ओढे खालचावर खाऊ हळूच वाटले.

पर सोडल्यानंतर अगदी पहिल्याने त्याला इतक्या मेभावराने कोणी जवळ करून सामला म्यायला दिले होते. म्हणून त्याला स्वतःच्या आमुण्याचा जो बीट वाळा होता तो वरुप का होईना, दूर झाला. त्याला त्या झोपडीत राहणारी म्हातारी व तिची मुलगी जवळची माणसे वाटली.

“कोण तुम्ही, कोठले राहणारे?” मुलीने विचारले

Full Screen

127

56 / 52

“माझे नांव प्रेमदत्त. माझे असे कोणी या जगात नाही. माझ्या जीवनात माझी साथ देणारी एकटी कविता काय ती आहे.” तो म्हणाला.

“माझे तरी कोण आहे? ही आजी आहे म्हणून जिवाला थोडा आधार आहे. तुम्हाला कविताच लिहावयाची आहे तर ती आमच्या बगेवर या झोपडीत राहून कविता येणार नाही का? तुम्हाला आमचे हे घर ज्या दिवशी सोडावेसे वाटेल त्या दिवशी खुशाल जावे.” ती मुलगी म्हणाली.

“तुम्ही दोघी इतक्या प्रेमात मला उचलून घेऊन आलांत व जानपयत त्यावला पातळेत, मग तुमच्या घराचा मूळ का नरे कंटाळा वाटेक?” प्रेमदत्त म्हणाला.

“मला रूप रंग नाही मी काळी व कुरूप आहे माझे तोंड पाहूनच कोणी तोंड फिरवून निघून जाईल.” ती मुलगी म्हणाली.

प्रेमदत्तने चाकिल होऊन तिच्याकडे पाहिले व म्हणाला -“तुला कुरूप कोण म्हणतो?” त्याने तिच्या रूपावर एक कविता रचून म्हणून दाखविली. तिला काय आनंद वाटला

दिवसाबाबुन दिवस जात होते व त्या ‘कुरूप’ मुलीला पाहून प्रेमदत्तच्या मनात प्रेम वाढत होते. ते पाहून व ओळखून म्हातारी त्याला म्हणाली “बाळ, या मुलीचे कसाचे बघ झाले आहे. पण तिचे हे रूप पाहून कोण लमाऊ तयार होणार? म्हणून तिचे लग्न झाले नाही लग्न करून दिव्याशिवाय या मुलीला घेऊन मी गावांत राहाले असते तर लोकांनी नावे ठेवली असती. तें आम्हाला आवडले नसते म्हणून आम्ही गावाबाहेर झोपडे बांधून राहिल आहो.”

“हिला कुरूप म्हणणारे मूर्ख! हिच्या हृदयाचे सौंदर्य कोणी पाहिले आहे का? ते ओळखाना दिसत नाही, मी आहे तिच्याशी लग्नला तयार. पण माझ्या सारख्या भिकाऱ्याशी लग्न करून तिच्या व प्रेमच जिवाला काय सुख मिळणार? मी इतके विषय फुकट्याचे स्वर्ण खात आहे? पण कधी मी काही मिळवून आणले का? एका दिवसापुरते तरी मी काही मिळविले का?” प्रेमदत्त म्हणाला.

“तुं तर मुदर आहेस, आणि या मुलीशी लग्नाच्या सधर्तावर त्या देशाचा राजा तेंभे तू लग्नाला तयार आहेस, म्हणतोस? पण आला तेव्हा सरी मोह कळवी, त्या

तिच्यावरचे प्रेम हे किती विषय टिकणार? दुसरी सुंदर मुलगी दिवली की तू हिला देवीक सोडून.” म्हातारी म्हणाली.

“मी लग्न करण्याचे कधी ठरविले तर हिच्याशीच करीन. ही मी सपथ घेऊन सांगते.” प्रेमदत्त म्हणाला.

“तुम्हा गरीबीचे बघ सका नाही. मी तुमचे दोघांचे लग्न करून घायला तयार आहे.” म्हातारी म्हणाली

तुमच्या दिवशीच कसाचा इहर्त होला. लग्नाच्या सधर्तावर त्या देशाचा राजा तेंभे आला तेव्हा सरी मोह कळवी, त्या

जांवीचा

शोषहीत राहणारी मुली राजाची मुलगीच होनी. तिचे नांव चंद्रिका होते. ती वयात आली तेव्हा राजाने तिचे लग्न करून घ्यावयाचें ठरविलें. ती दिसायला बेताचीच होती, म्हणून तिच्याशी लग्नाला कोणी तयार होईना. शेवटी राजानें असें ठरविलें कीं तिच्याशीं जो लग्नाला तयार होईल त्याला त्याचें अर्धें राज्य मिळेल, पण चंद्रिकेला तें मान्य नव्हतें.

"जो फक्त रूप व सौंदर्य पाहून किंवा भनळोमनें लग्नाला तयार होतो त्याच्याशीं लग्न नैक्यानें सुख काय मिळणार " भला त्या संसार कुत्राची व वेमाची अपेक्षा आहे तें मला राजवाण्यांत व मला तऱ्हेनें झालेल्या विवाहांनें मिळणें शक्य नाहीं. म्हणून मला दूर कोठेतरी झमिडींत राहूं द्या, माझा होणारा पति माझ्या शोषार्थ स्वतःच्या

पायांनीं चालून येईल." चंद्रिका आपल्या वडिलांना म्हणाली

मुलीचे म्हणणें राजाला पटलें. त्यानं यांनावाहेर पण जखळच एक शोषही बांधवून त्यानं चंद्रिकेला राहण्यासाठीं जागवक ती सर्व व्यवस्था करून देऊन एका माताम्या दाईला तिच्या सोबतीला ठेवले. कांहीं दिवसांनीं प्रेमदत्तानें तिच्या झोपडोत पाय ठेवला.

तें सर्व कळल्यावर प्रेमदत्तानें आपल्या आयुष्याचे खरें रहस्य उघडणें सांगिलें. दोघांना कष्ट सहन केल्यावर सुभाने दिवस पहायला मिळाले. त्यांनीं जे कष्ट सहन केले त्यासुद्धीन त्यांच्या हृदयांत प्रेमाना उदय झाला. राजानें झटानें मिरवणूक काढली व आपल्या मुलाला व जिवयाला राजधानींत घेऊन गेला. त्यानें दोघांचें लग्न करून देऊन प्रेमदत्तला आपले अर्धें राज्य दिलें.

मंत्रकलेला चावूदा

कधी काळी केवळ प्रांतांत सामान्य माणसाला युद्धां मंत्रविद्या अवगत होती म्हणें, एका जहागीरदाराकडे गाडी हांकायला एक नोकर होता जहागीरदाराकडे हीस धोडे होते. त्याची निगा ठेवण्यासाठीं निराळे नांकर होते.

एकदां जहागीरदार गाडींत बसून कोठेंतरी जाऊन असतां वाटेत एका एकी धोडे धावले गाडीवाल्यानें त्याला चालवण्याचा निरतिशक्तता प्रकारें प्रयत्न करून पाहिला, पण धोडे एकहि पाऊल पुढें टाकूत ना, गाडीवाल्यानें हांकीं धर करून पाहिलें तर एक जण धर शाकरोत असलेला दिसला. ती लाला म्हणाला—“आणुंका जांक ये की रे!”

तो मनुष्य लपारानेून झालीं उतरून आला व विचारूं लागला. “बळा कांही

म्हणालास का ? मी तर अवघड काम करतां आहे मी अडविले का ? खुशाल जा.”

गाडीवाला कांहीं बोलला नाहीं त्यानें आपला चावूक उचलून तीसदा त्यावर फुंकर घातला, आणि जोरानें चोळाला मारला लगेच धर शाकारणारा मोठमोठ्यानें जोराने जमिनीवर येऊन माबडला.

हे सर्व जहागीरदार स्वन पहात होता. हे आपल्यान नोकराचे काम आहे हे त्यानें आळवले. अशा नोकराला आपल्या पदरी नोकरीला ठेवणें बरोबर माहीं असें त्यानें ठरविलें आणि एका वर्षाचा पगार देऊन त्याला काढून टाकले.

गाडीवाल्याला काढून टाकल्यावर धोडे कोणाजवळ येऊ देत ना. कोणीं दाणा-पाणी घेऊन आले कीं ते चावायला घावत

किंवा मापच्या पायांवर उभे राहून त्यांच्या अंगावर उडी मारीत. तीन दिवस लागो पाठ घोळ्यांनी कांही खाले नाही, की कांही प्याले नाहीत. नोकरांनी जहागीरदाराला ते कळविले.

हे त्या गाडीवाल्याचेच काम असले पाहिजे हे कळायला जहागीरदाराला घेत लागला नाही. त्याने एका नोक्याला बोलवायला पाठविले. "माळकाने बोलवले आहे तुला." नोकर त्याला म्हणाला.

"आता मी त्याचा नोकर नाही, त्यांनी बोलवल्याबरोबर बायल, भेटवो नाही म्हणून सांग." गाडीवाला म्हणाला.

दुपारी पुन्हा एक जण आला व म्हणाला "माळकाने बोलवले आहे"

"माळकाने मला नोकरीवरून काढल्याचे मी या कादानी ऐकले आहे, त्यांनी बोला-

विलेले मी नाही ऐकले" गाडीवाला म्हणाला.

शेवटी जहागीरदार स्वतः त्याला बोलावून येऊन आला तो आला तेव्हा तबक्यांत सर्व अस्तव्यस्त दिसले गाडीवाल्याने आपला तुला चावूक खुटीकून फाडून घेतला आणि घोळ्याजवळ जाऊन म्हणाला-"काय र, काय मानगड आहे?" नंतर त्याने चावूक दोन तीनदा हवेत फिरविला व नोकरांना म्हणाला-"या दाणादाणी, पाहातो कसे खात नाहीत ते."

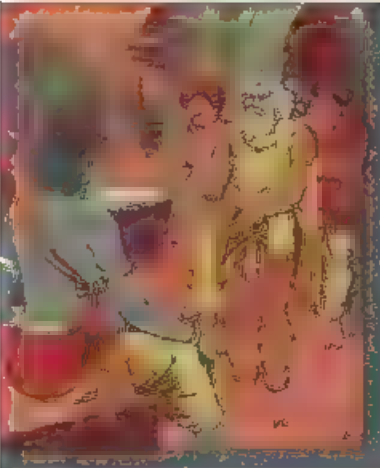
घोळ्यांचे भूत उत्तरल्यासारखे दिसले. समोर ठेवलेला दाणा साऊन पाणी दाखविल्याबरोबर पिऊ लागले. जहागीर दाराने गाडीवाल्याचा पगार वाढविला व त्याला पुन्हा कधी नोकरीवरून काढला नाही.

कंसाच्या बपाची नातमी वणव्यासारखी कृष्ण आपल्या पादुच मित्रांच्या बरोबर गात्रभारीभर पसरली अंतःपुरांत गांधिले बोलत उभा होता त्याला कंसाच्या उड्डन गंला कंसाच्या बायका त्याच्या राण्याचे रडणे ऐकू आल्याशिवाय राहाले प्रेमावर पडून हशेरड फाडून रडत होता.

कंसाची आई पण आपल्या मुलांबरोबर पण द्रवले व डोळे ओलावले, तो आपल्या रडत होती ती तिचा पति उग्रमेन याच्या स्नेही आसपावनाला म्हणाला "मी या कडे जाऊन म्हणाली 'तुम्ही पाहिलेत का पोरकटपणाने मह किती बिभ्रशाचा शाप आदल्या मुलाला जाऊन' त्याच्यावर अणु धन बहे. परंतु कंसाचा दुष्टपणा थाव कांही बीज पडली आहे त्याचा दहन बायला दुसरा मार्ग नव्हता स्वतःच्या संस्कार करणाऱ्याच्या वृत्त्याला हवी बघाला! तुरुगात राहून गादी बळकावणारा कृष्ण ने आश्रय बाहवलेने हे विजय दृष्ट मुला! य जगत कोठे आहे का? मितविला आहे. आता त्याच्याजवळच अशा पापी मूर्खाची काव करणे म्हणजे दह संस्काराची परवानगी मगायला हवी देखील मोठे पाप आहे मी लोक जहाणा-

साठीच हा वध केला. पुढे काय वतावयाचे हे देखील मी ठरवून ठेवले आहे.”

उग्रसेन आपल्याबरोबर दिनी बगैरे यादधांना घेऊन कृष्णाकडे आला आणि यद्गदकंठाने म्हणाला—“बाळ! तू एकदा महाबावी न झुडू अशा राजाचा नाश करून मोठी कीर्ती संपादन केली आहेस आणि यादवकुळाचा उद्धार केला आहेस. आजपासून तूच या राज्याचा बली झाला आहेस. तू शत्रूचा नाश केला आहेस, तेव्हा त्याच्या विषयी दुष्टावा तुझ्या मनात असू नये. आम्ही स्वाच नांघव व आप

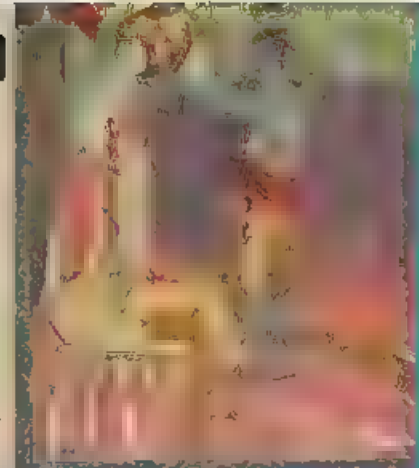
आहोत, म्हणून आमच्याशी वर ठेवण्याचे सुल्लोच कारण नाही. आतां केस'चा दहन संस्कार करावयाचा आहे. तुझी परवानगी असेल तर आम्ही त्या प्रयत्नास लागू. स्वानंतर मी वानवाभ्यास अर्पण करीन.”

कृष्ण म्हणाला—“आजोबा' यासाठी माझ्या परवानगीची गरज आहे का? संसाध्या दहनसंस्कारास का मी नकार देणार! आपणही एक शोध मी नाम्नु हच्छितो. मी व दी भलकावण्यासाठी आपल्या मामाचा वध केला नाही, तो पितृद्रोही होता, अन्यायारी दुष्ट होता म्हणून लोककल्याणस्तव कर्तव्य म्हणून मी हे कृत्य केले. आतां मी व माझे आसवंपू परत आपल्या यादवगुप्तमध्ये परत आऊ. गवळ्यांच्या वस्तीत राहून गुगली सवयळ्यांच्या संगतीत राहण्यांतून मला आनंद नाटेल. आपले हे राज्य आपल्या दुष्ट मुलाने घळकावून घेतले होते. हे आपले राज्य संभाळून तुम्हीच प्रजेचे पितृवत स्वात्सल्याने पाळन करावं. राज्य परत मिळवून देण्याच्या कार्या मी निमित्तमात्र होतो. माझ्यावर तुमचे स्वरे प्रेम असेल तर तुम्ही माझी ही निमंति स्वीकारावी.”

कृष्णाने ज्ञान वेळ म घालवितो उग्र सेनाच विध्वन राज्याभिषेक करून दिला उग्रसेनाने कृष्ण व बलराम दोघांचा यथाचित सत्कार केला. कृष्णाने मथुरेला पूर्वापेक्षा जास्त वैभव मिळवून दिले.

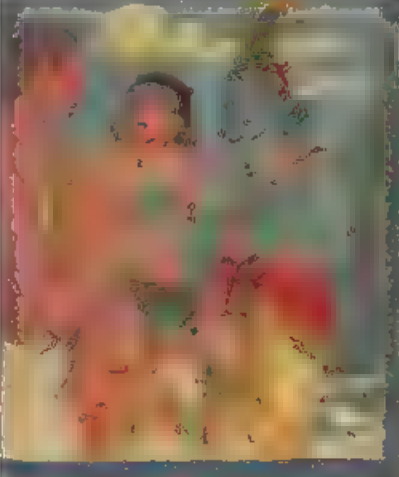
एके दिवशी तो बलरामाकडे म्हणाला ‘शश' माघण जंगल तेथे पासून शान्त व्रिहत भिरन राहाल', विद्याभ्यास करी केला नाही. निदान आना स्त्री गुरुगृही राहून विद्याभ्यास केला पाहिजे.’

नतांत केस'च तो विचार त्यांनी आपल्या बर्न आप्तेष्टांना कळविला. त्यांच्या परबा भगीते अकनीपुत्रच्या सादीपनी नावाच्या श्रव्वाद गुरूकडे ते गेले आणि गुरुद्वीष्टा देण्याम चिन्ति केली सादीपनी मुनींनी दोघांना आपले शिष्य करून घेतले व सोसष्ट दिवसांत त्यांना आम्ही वेद व षडशास्त्रे शिकवून दिली त्यांनी कारा दिवसत वर्गशास्त्र नर्क, स्वाच, गणित, भोगीन व शुद्धविद्या शिकून घेतल्या, ब्रह्मास दिवसत सपूर्ण अर्थशास्त्र शिकून घेतले. दोघांनी कुश अर्वाद्ध व तीक्ष्ण स्मरणशक्ति पाहून सादीपनी गुरु संतुष्ट झाले

बलराम व कृष्ण दोघांनी विद्याभ्यास संपूर्ण झाल्यावर गुरूला वंदन करून निवेदन केले—“गुरुवर्य! आपल्या कृपेने व आशीर्वादाने आपला विद्याभ्यास संपवून आम्ही बरी नात आहो. आतां गुरुदक्षिणा म्हणून आम्ही काय द्यावे कृपा करून सांगावे. गुरुदक्षिणा कितीही कठीण असली तरी ती देणे आमचे कर्तव्य आहे व आम्ही ते पुरे करू.”

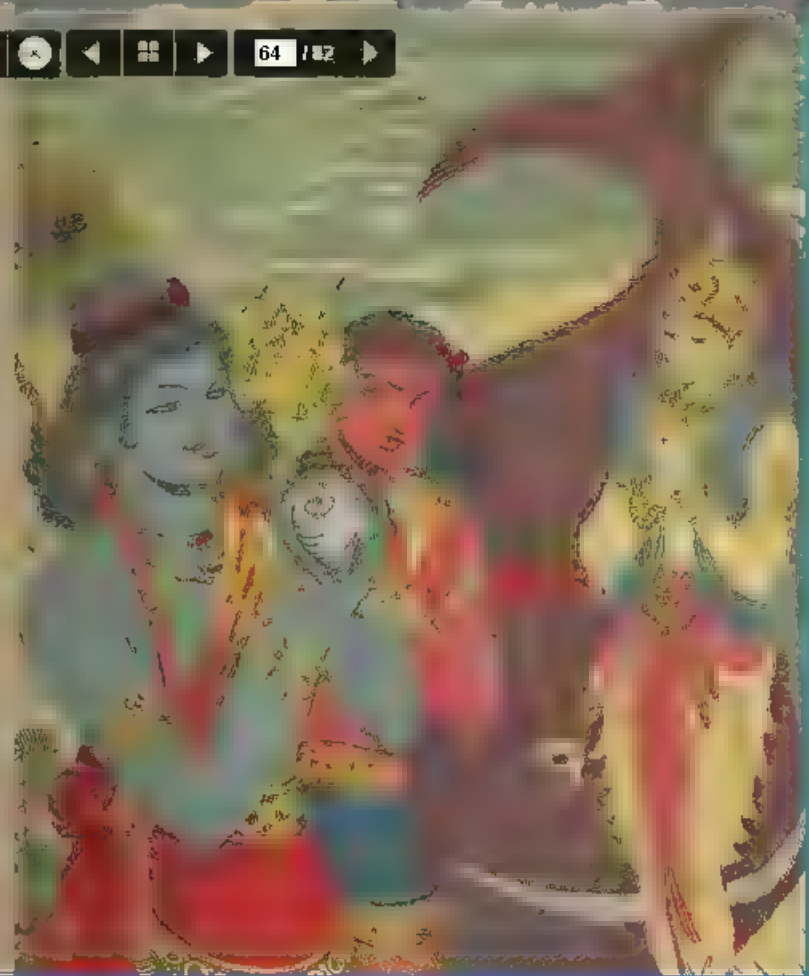
ते ऐकून सादीपनी म्हणाले—“महा एकलता एक मुळगा होना ती तीर्थयात्रेला गेला असता समुद्रस्तानाच्या वेळी एका देवमाशाने त्याला खाऊन टाकले. पुन

‘पंचजन नावाचा राजस देवभाशाचे रूप घेऊन आला व त्याने तुझ्या गुरुद्वाराकडे गेल्ले आहे. त्या राजसाला मी थोड्या वेळात तुझ्यासमोर हजर करतो.’

काही वेळाने मोठमोठ्या लोकांसह लोकांच्या व देवभाशाच्या रूपाने समुद्रात वापरत असलेल्या त्या राजसाला समुद्राने किनाऱ्यावर आपले आदळले. कुण्याने आपल्या तलवारीने त्याचे पाद चिरले, पण त्यांत गुरुपुत्र नव्हता. एक मोठा शस्त्र निघाला तो देखून पाहून कुण्याला फार आनंद झाला. त्याने तो शस्त्र स्वतः जवळ ठेवून घेतला. तोच शंभजन्म शस्त्र म्हणून प्रसिद्ध झाला.

परंतु गुरुपुत्र मिळोपर्यंत कुण्याला चैन पडणं कसंय तऱ्हेत तो नुसता भेंक्याचं तर यमलोकांनी गेल्या असाचा असा विचार करून कुण्या सरळ दक्षिणेकडे निघाला आणि यमलोकांत आला. सिंहासनावर यमराजा बसला होता. कुण्याने त्याला विचारले— “आपले गुरु सांदीपनी यांचा मुलगा कोठे आहे? तू त्याला घेऊन आला आहेस का? त्याला घेऊन येऊन देवांसमोर हजर कर.”

गोकार्थाने मी व त्याची आई आज पावेलो दुःखी बाहो. माझा मुलगा काय वाटेकडे ते करून तुम्हाला आपण दावा.”

गुरुदक्षिणा देण्याने व्रत पूर्ण करण्यासाठी कुण्या आपल्या मोठ्या भावाची परवानगी घेऊन व घनुष्य वाण घेऊन समुद्र काठी आला आणि समुद्राला संबोधन करून म्हणाला “माझे गुरु सांदीपनी यांचा मुलगा तुम्हालाच आहे त्याला असा कोणी शिळले त्याला घेऊन माझ्यासमोर हजर कर.”

कुण्याची ती वाणी ऐकून समुद्र प्रकट झाला व हात जोडून म्हणाला

पावळून गेला आणि गुरुपुत्राचे प्राण पुन्हा त्याच्या देहात ठेवून कृष्णा-समोर आला.

अशा प्रकारे कृष्ण समुद्राला, यमाला व सृष्टीला भयकंपित करून पांचजन्य व शुकुमुत्राला वेळून आला. गुरूच्या आनंदात पारावार नव्हता. त्याने आपल्या मुलाला पोटाशी बसले. ही अपूर्व गुरु-दक्षिणा देऊन कृष्णाने गुरूचे आशीर्वाद मिळविले. नंतर काही दिवस बलराम व कृष्ण गुरूही राहून व गुरूचा निरोप घेऊन मथुरेला परत आले.

उमतेचाने कृष्णाचे आठगाठाने स्वागत केले. त्याची निरवणक काढली आणि आपले व वंदुबांधवांसह सामोरा गेला. बलराम व कृष्ण वसुदेवाच्या घरी गेले. त्यांनी आपल्या विचारांच्याबद्दल व गुरूकृपाचे वर्णन केले.

त्या वेळी मगध देशावर वरासंघाचे राज्य होते. वात्सि व मात्सि नांवाच्या त्याच्या दोघी मुली कंसाच्या बायका होत्या. कृष्णाने जांबयाचा वध करून दोघी मुलींना वैधव्य प्राप्त करून दिल्याचे ऐकून त्याला भक्कर राग आला. कृष्ण महापराक्रमी आहे हे ऐकून त्याने अनेक

राजांना स्वतःकडे बळवून घेतले व एकवीस अक्षौहिणी सैन्य घेऊन मथुरेवर चालून आला. त्याने यमुनेच्या काठी तळ ठोकून विंद व अनुविंद नांवाच्या दोघी राज-कुमारांना आपला दूत म्हणून कृष्णाकडे पाठविले. दोघे सरळ उग्रसेनाच्या समेत पोचले. त्या वेळी समेत बलराम व कृष्ण पण हजर होते. दोघांना उद्देशून त्यांनी वरासंघाचा संदेश सांगितला.

“तू व तुझ्या भावाने कंसाचा व त्याच्या नावांचा वध केला आहे. कंस माझा जांबवे होता. आपल्या मुलींचे दुःख पाहून मला राहवेना. म्हणून मी तुम्हां दोघांचे पारिपत्य करण्यास व तुमची सोड मोडण्यासाठी आलो आहे. मी तुला युद्धासाठी आव्हान करीत आहे. या जगात तू तरी जिवंत राहशील नाही तर मी. दोघांसाठी या पृथ्वीच्या पाठीवर जागा नाही. तू समोरसमोर युद्ध केलेस तर तुझा वध निश्चिन्नच आहे, आणि तू पळून गेल्यास तरी मी पाताळात देखील तुला हुडकुन काढून तुझा वध करीन. माझ्या शक्तीची माहिती तुला हवी असेल तर अक्रूराला किंवा सात्यकीला विचार. त्याच्या मुलाला त्याचे राज्य देईन.”

उघा मी मथुरेला वेढा देत आहे. खबरदार!”

तो संदेश ऐकून कृष्ण स्मित करून म्हणाला—“इतका मोठा संदेश ऐकून मला आनंद झाला, मला इतके बोलता येत नाही. वरासंघाचा गर्वभंग करण्याची संधी सहज मिळाली आहे. राक्षसांनी त्याचा दुर्मंगलेला देह जोडला आहे, तो मी निरून फेंकून देण्याचा विचार करीत आहे. कंसाचा वध करून त्याचे राज्य मी उग्रसेन महाराजांचा दिले तसेच वरासंघाचा वध करून मी तर अक्रूराला किंवा सात्यकीला विचार. त्याच्या मुलाला त्याचे राज्य देईन.”

बांबोरा

बांबोरा

“एव गोष्ट त्याच्या कानांत पडू दे तो जडूर घेईल. ‘भरतपूरच्या शेतावर हळा’ म्हणून सांग,” मौवली म्हणाला.

काळा बाघ हत्ती व त्याच्या मुलांच्या शोषार्थ निघाला. मनांत म्हणाला, मौवलीने बोलाविले आहे असे सांगितले तर त्याला राग येईल. थाला राग, तर नेऊ दे.

मौवलीचे रक्त स्रवळून आले होते. त्याने कधी मनुष्याच्या रक्ताचा वास घेतला नव्हता. तो मेस्सुदाच्या रक्ताचा वास घेऊन वावरून गेला. त्याच्या मनांत थोडे प्रेम होते ते फक्त मेस्सुदापुरतेच होते. तिला मनुष्यांनी बांधून ठेवले होते म्हणून त्यांच्यावर सूड उगवायचे त्याने ठरविले होते. त्या करिता हत्तीच्या मदतीची गरज होती. बळदेवने सांगितलेल्या एका कपोल कल्पित शोधीवरूनच त्याला ती गोष्ट आठविशी होती.

जास्त काही योगण्याची विंवा विनव-
ण्यांशी गरजच पडली नाही. हत्ती आकण्या
त्रिवां मुलांसह काळ्या बाघाबरोबर
मौवलीबबळ आला. मौवली बराच वेळ कांही
बोळला नाही. नंतर काळ्या बाघाकडे वळून
म्हणाला—“मी तुला एका हत्तीची गोष्ट

सांगतो. पण पूर्वी भरतपूरच्या शिकात्यांनी
इक तसभर वेरा दिल्यानंतर एका हत्तीला
घेतले. खड्ड्यांत बडल्याने त्याच्या पायाला
कांही तरी लागले व त्याची पांढरी खूण
त्याच्या पायाला राहून गेली. नेंदर शिका-
त्यांनी त्याला खड्ड्यांतून बाहेर काढण्याचा
प्रयत्न केला पण तो हत्ती दोन गोळा
पराकड्या. तो दोरखंड तोडून पळून गेला.
त्याला तीन मुलगे होते. असे धका आटवते.
चांदण्यात तो हत्ती हिंडत असता त्याच्या
पायाचा तो पांढरा वण वास्त बकाडून
दिष्ट लागला. मौवलीने हत्तीकडे वळून
विचारले—“पीक तयार असलेले पाहून
काय झाले?”

“मी व माझ्या त्रिवां मुलांनी पीक
तुडवून टाकले.” हत्ती म्हणाला.

“नेंदर शेताचे काय झाले?”

“काय शेणार? कांही नाही.”

“नाही! म्हणजे, त्या शेतात काय
करणारचे काय झाले?”

“ते शेते सोडून पळाले.”

“त्याची वरी?”

“आम्ही उघडत करून टाकली. ती
माहीतच आहे. ते गांवमुद्धा या जंगलांत
पाव ही गांवे नष्ट झाली व या जंगलांत
आले पाहिजे.” मौवली म्हणाला.

आहेत तीं जास्त. भरतपूरच्या शेतांवर मी
व माझ्या मुलांनीच तर हळा केला होता.
पण तू तर मनुष्य विसते आहेस तुला
कसे काय फळले हे सर्व! हत्तीने
विचारले.

“एका माणसाच्या तोंडभूषण बी ते
सर्व ऐकले. तो हळा सामान्य नव्हता.
गांवाचा नायनाट झाला होता. आता
तसाच एक हळा व्हायला हवा. मला उभा
गांवाबाहेर काढले होते, ते गांव तर तुला
माहीतच आहे. ते गांवमुद्धा या जंगलांत
आले पाहिजे.” मौवली म्हणाला.

“त्यासाठी खंडीभर राग आला पाहिजे. माझे त्या गावच्या लोकांशी काय वैर?” हत्तीने हाका शक केला.

“जंगलांत झाकाहारी तुं एकट्याच आहेस का? शेथें संपत नाहीत तोंथेंत तूं जवळ येऊ नकोस. हरणें, सांबरें व कुकरें यांना येऊ दे इकडे.” मौवली म्हणाला.

हत्ती आपल्या मुलांपरोबर निघून गेल्यावर काळा बांध मथरीत होऊन पर पर कापू लागला व म्हणाला—“हे बनप्रभू! गरज भासली तर मला व जख्खाला विचरूं नकोस. तुझ्यासमोर आम्ही लहान पोरे आहो.”

ही अफवा कशी उडाली, नकळे, पण उडाली की असुक खोऱ्यांत चांगलें हिरवें गार गवत आहे व स्वच्छ गोड पाणी पण आहे. अशा अफवा कधी फुकट जात नाहीत. जंगलांतलीं हरणें वगैरे हळूहळू

एका दिशेने निघाली. त्यांना ठोक वाटेने तिकडे जावें म्हणून मोल्साहन देणारी इतर जनावरे होतीच. हे सर्व पूर्वी योजनाप्रमाणे कोणी तरी पाठीमागे राहून घडवीत असल्यासारखे दिसत होते. गांवाजवळ असलेल्या जनावरें चरायला जमा झाली.

सकाळीं वटून गांवकरी पाहतात तर त्यांचीं शेते फस्त झालेलीं. त्यांच्या जनावरांना चारा नव्हता. त्यादिवशीं रात्री कांही मूर्ख रामटी जनावरें गांवांत शिरलीं व गांवांत उभ्या चार चट्टांना ठार करून निघून गेलीं. मंतर हत्ती व्याजे. त्यांनीं धरें वारे उज्वल केले.

होपयेंत गांवकरी गांव सोडून निघायला तयार झाले होते. हतक्यांत घुसळधार पाऊस कोसळू लागला. गांव रिकामें झालें. अशातच ते त्या गांवांत रान विरायला आवश्यक सर्व तयारी झाली.

६९. मिहिमा मशीद

इस्तांबुल (तुर्की)च्या सर्वात उंच डोंगरावर ही मशीद आहे. या मशीदीला फुकट खिडक्या आहेत. ही मशीद बोधवारा सिताब हा अजिमेनिव व कित्येकदा होता. खोलपण याची घुमणे मिहिमा हिची इच्छा होती की ती मशीदीत असेल तेव्हा ती जाणवतासलीच नव्हते असे तिच्या मज्जागें.

